

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

AZ

Á R P Á D O K.

MÁSODIK KIADÁS.

AZ

ÁRPA DOK

TÖRTÉNETI BALLADÁK-,

LEGENDÁK- S MONDÁKBAN.

IRTA

GARAY JÁNOS.

Jön a költő, énekét a hajdanról
sengi el; de ki halgatja őt?

Kölcsey.

MÁSODIK KIADÁS.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1848.

Harvard College Library
July 1, 1914.
Bequest of
Georgina Lowell Putnam

27252,38.5

DEÁK FERENCZNEK

A RENDÖLETLEN

HAZAFINAK,

POLGÁRI TISZTELETE ZÁLOGAUL

A

SZERZŐ.

TARTALOM.

Vezérhang	XI
-----------------	----

ÖSVEZÉREK.

ÁLMOS.

A magyarok Mózese	3
-------------------------	---

ÁRPÁD.

Az ország megvétele.....	9
Árpád, a honalapító	11

ZOLTÁN.

Zoltán a gyermek	20
Zoltán a bíró	24

TAKSONY.

Az augsburgi ütközet	27
Lehel kúrte.....	33
Botond és bárdja	38

GÉJZA.

Géjza násza.....	42
------------------	----

ISTVÁN.

A szent korona	47
----------------------	----

KIRÁLYOK.

SZ. ISTVÁN.

Az apostol	55
A beteg király	58

PÉTER.

Péter bukása.....	62
-------------------	----

ABA SÁMUEL.

A zsarnok halála	67
------------------------	----

ELSŐ ENDRE.

Korona és kard	73
----------------------	----

ELSŐ BÉLA.

A bujdosó királyfi	78
--------------------------	----

SALAMON.

Az ingoványi csata.....	83
A remete.....	89

ELSŐ GÉJZA.	
Géjza koronája	93
SZENT LÁSZLÓ.	
Cserhalom	98
Sz. László hadjárásai	104
KÁLMÁN.	
Könyves Kálmán	109
A keresztesek	112
Kálmán végnapjai	116
MÁSODIK ISTVÁN.	
A vak trónörökös	124
MÁSODIK v. VAK BÉLA.	
Az aradi gyűlés	129
MÁSODIK GÉJZA.	
A testvéri osztály	135
HARMADIK ISTVÁN, II. LÁSZLÓ, IV. ISTVÁN.	
Trónviszály	141
HARMADIK BÉLA,	
A két testvér	145
A király végrendelete	150
IMRE.	
A király veszszeje	153
HARMADIK v. KISKORÚ LÁSZLÓ.	
Az árva és gyámja	159
MÁSODIK ENDRE.	
Bánk bán	162
NEGYEDIK BÉLA.	
Sajó	168
Béla futása	173
A hon helyreállítója	176
ÖTÖDIK ISTVÁN.	
Gyermekekrablás	180
NEGYEDIK LÁSZLÓ.	
A király halála	184
HARMADIK ENDRE.	
A király ebédje	189
Az utósó Árpád	194
JEGYZETEK	197

AZ ÁRPÁDOK.

VEZÉRHANG.

Sötét enyészet néma éjjelében
 Temetve fekszik a hajdan kora;
 A bajnok alszik a föld mély ölében,
 Ki tudja, merre hamvad hült pora?
 Sírjára, mert nem tudja senki, hol van,
 Nem hull a bánat könnye szent titokban.

Csak a süvöltő vésznek orgonája
 Zúg el fölöttük néha sírdalúl;
 Vagy a Regének tünde szép nymphája
 Szakaszt virágot sírjok hantirúl,
 Mellyből susogva csergedő pataknál
 Fűzért kötözget méla holdvilágnál. —

Megjártam a hont, ősim temetőjét.

Andalgtam a hősök dicső porán :

Hallám a vészek rejtélyes zenéjét,

Mellyet süvöltött gyászos éjszakán ;

Hoztam virágokat, mik a Regének

Tündér kezétől sírjokon nővének.

S mint áldozó pap bor a kenyér színében

Buzgón magához vészi istenét :

Lelkembe vettem hagyomány jelében

E szent ereklyéknek mindkettejét.

S mentem, miként pap Isten trónusához.

Az ősz Történet' gyémánt csarnokához.

Kapúja megnyilt zörgető hívének, —
 Egy ezredév nyitá meg kebelét,
 S az ő s vez é r e k mint napok kelének,
 Lerázva sírjok korhadt födelét;
 Hosszú sorokban koronás királyok
 Mint annyi üstökös szállván utánok.

Árpád apánktól Endréig füződik
 Az ősi árnyak hosszú láncszeme;
 Mindegyikének arczán tükröződik:
 Mi volt életében sorsa, érdeme;
 Ennek borostyán, annak pálmafája.
 Másnak tövisből volt a koronája.

De mindegyiknek fény ragyog nevéről,
 S mindegyikének nyertem válaszát, —
 S kinek tettéről nem, dallok hiréről,
 A mint adák Történet s Monda át.
 Mult és jövő közt hídul áll az ének
 Közötte a valónak és mesének. —

Az elnyugodt nap bíbor fellegetben
 Elvész a fény vakító aranya,
 A félhomály bájt hint el a vidéken,
 S szebben ragyog fel a táj alkonya:
 Ekkép a' multnak tisztos fútyolában
 Saját varázsban szebb, saját világ van!

A fény ragyog , de nem vakít tüzével ,
 A seb biborfolt , vére megszűnik ;
 Nagyság, erény, úgy a bűn és a tévely,
 Sallang és cifra nélkül feltűnik.
 S a képre , mint szelid hold éjszakára,
 Leng kegyelet s emlékezet sugára.

Avvagy ha már az ő nevők se gyúlaszt,
 A legdicőbb mult annyi szent neve?
 Mellyekkel és mellyekben nemzetegység
 Volt nemzetnagyságunknak talpköve:
 Mid van, mi még, hazám! mi lelkesíthet?
 Mi e kuszált jelenben egyesíthet?

Csak törpe nép felejthet ős nagyságot,
 Csak elfajult kor hős elődöket;
 A lelkes eljár ősei sírlakához,
 S gyűjt régi fénynél új szövétneket.
 S ha a jelennek halványúl sugára:
 A régi fény ragyogjon fel honára!

ÖSVEZÉREK.

ÁLMOS.

(ÖSVEZÉR, 884 — 889.)

A MAGYAROK MÓZESE.

Szép Ázsiának földén, a szittya nagy sikon,
Büszkén, miként a párducz, mint sólyom szabadon,
A zúgó Don tövében egy ősi nép lakott, ')
Dicső Magóg vérének vérből sarjadott. ')

Nem győzte még meg eddig ellenség fegyvere,
Honn áldás volt tanyája, kün rettegett hire;
De a mit nem tehettek ellenség és halál,
Gyéríteni kezdi vérét önatka — a viszály.

A föld, melly édes anyja volt ezred éven át,
Nem bírja már emlőjén a nemzetség sokát,
Följajdul terhe ellen a kimerült anya,
S anyjára s egymás ellen föllázad önfaja.

S forr, zúg a párt dühétől sok tábor és telep,
A testvérháborúnak zászlója fönlebeg;
Tolúl, gyülekszik a nép, gyűlése rettenet!
Hangos torokkal ordít fegyvert és kenyeret.

Ott, mint a vész kavarta tenger hullámiból
A mennydörgés igéje, egy edzett hős kiszól;
Megismerik szaváról, s szavára csend leszen,
Megismerik, felállván, a hősi termeten.

Hős Álmos ő, hatalmas Űgek dicső fia, *)
Mint a fehér galambtoll, hótiszta őszhaja;
Fényes, bogárszemével mint nap körültekint,
Izmos, vitéz karáról erő hatalma int.

„Halljátok — szólt s hallgatták — vitézlő magyarok!
Mért rontsanak mirajtunk dulongó belzajok?
Van a földnek hazája még e hazán kívül,
Hol gyermekinknek áldás, nekünk jobb lét derül.

Túl bérczen és lapályon a szép hon ott vagyon,
Halakkal és vadakkal s arannyal gazdagon;
Miénk, csak kell akarnunk, mert rég miénk vala,
Mevette azt vérével nagy ősünk Attila.

Miként sasok, csattogva megszáljuk a hazát,
Belé vetjük virágul a szent egység magát;
Az évek nagy könyvébe vért s tetteket írunk,
És a mi vért elontunk, érette lesz honunk.“

Szölt, s mintha százezer láng buknék ki föld alúl,
Egyszerre százezer kard az ég felé vonúl,
S kétszázezer vitéz zúg harsogva : „Esküszünk!
A merre sorsod elhí, mindütt veled leszünk.“

S azonnal hét nemzetség egymással egyesül,
Költözni más hazába az ős hazán kívül,
A földet megkeresni a messze nyúgaton,
Melly a nagy „Isten-ostort“ uralta egykoron.

S azonnal Álmos és még hat nemzetség feje
(Kund, Tuhutum, Előd, Und, Tas, Huba a neve)
A frigyet szentesíteni megvágja hős karát, —
Arany serleg fogadja a hét vér hét fáját.

Együlvö folyt a hős vér s együtt ivák meg ök,
Nagy, szent kötést e naptól egymásnak esküvök.
Az eskü törvénynyé lön; a törvény pontja öt:
„Mig él, csak Álmos vére úr a nemzet fölött.“

„A harcz díjából osztályt nyer minden törzsvezér.“
„Törvényhozás a törzsökfők nélkül mit sem ér.“
„De vére folyjon, a ki a főhez hűtelen.“
„Mint számüzendő a fő, ha hitszegő leszen.“ ⁴⁾

S völgyön, hegyen keresztül huzódik a sereg.
Imígy huzódik égen a terhes fürgeteg;
Délczeg, kemény vitézek, és őszek s gyermekek,
S hősek virági, szép nők, vándorlanak velek.

Előttük, mint felhőben az üstökös sugár,
Az ősz vezér bogláros lován rohanva jár;
Lépése egy-egy ország, nézése győzelem, —
Igy jár a szittya nép közt a szittyafejdelem.

Országot ért és népet útjában számtalant;
Volt útja harcz és munka, fáradság és kaland, —
Mig végre táborával Munkács és Ung felett
Kárpát egekbe nyúló ormára érkezett.

Ott néma, szent örömmel megáll az ősz vitéz,
Örömkönyűs szemekkel a szép országra néz,
Melly hallal és vadakkal s arannyal gazdagon
Mint egy virágkert elfut a termékeny sikon.

Majd, mint kinek lelkében nagy gondolat fakad,
Megrázkodik valója s a téren elmutat:
„Itt van hazátok, — így szól — határinál vagyunk!
De a ki megszerzeni, csak istenünk s karunk.

Istenben s karotokhan, ne másban bizzatok;
Csak úgy leend tiétek e hon s ti szabadok!
Erő s vitézség kell most; van az tibennetek,
En nyugalomra szálllok, — ti tenni menjetek!

S te, a ki e munkára égtől hivatva vagy,
Fiam, légy munkabíró, légy hősl elkű, légy nagy;
A fejedelem kezében a nép viaszdarab, —
Jaj annak, a ki abból csak bábokat farag!“

Szólott, s a honvadászó szilaj, vitéz hadak
A párduczos Árpáddal előrezúgtanak;
Kürt harsan, szól az ének, a harcra felhívó.
A felriasztott ország egy óriás echó.

És Kárpát hegytetőjén fenáll az ősz vezér,
Egekbe nyújtott karral áldást a népre kér;
Hosszú fehér fürtével szellők enyelgenek,
Lelkében egy leendő hon álmi rezgenek!

AZ ORSZÁG MEGVÉTELE.

Dicső Árpád apánkról mondok szép éneket,
Országvilágra szólót, országos tett felett:
Mint vette meg jelekben Zalántól e hazát, ¹⁾
Miként vivá utóbb ki fegyverrel rá jogát.

Munkács alatt időzött Árpádnak tábora,
Pihenni a vándorlás nagy fáradalmira;
Munkács alatt népének Árpád ad áldomást,
Ő s a hadak vezéri tartnak tanácskozást.

Tanácskozásaiknak még vége sem lehet,
S már jó a föld urától Zalántól a követ:
„Hogy vissza Ázsiába békével menjenek;
Számokra itten nincs föld, nincs mit keresniük.“

De mint a törhetetlen gyémánt a föld alatt,
Erős a hét vezérben a hősi akarat:
Fentartni Etelének országához jogát,
S ha más uton nem, vérrel kivíni Hunniát.

S viszont Zalánhoz Árpád elküldi emberit,
Kiket titkos tanácscsal bőven megértesít,
Szép s dús ajándokokkal megterhel gazdagul;
S a gyors küvetség így szól Zalánhoz válaszul:

„Árpád, a hét nemzetség hatalmas, hős ura,
Nem jött orúl rabolni e hon határra;
A harczos Etelének véréből tiszta vér,
Jogot tart egyelőre e földhez a vezér.

Téged megtisztel Árpád; csak három, mit kíván:
„Sértést ne ejts utjában se népén, se magán.
Miért, földedből földet, rétedből kér füvet,
S Dunádból áldomásul rá egy ital vizet.“

Mondá, — s miként egy tündér országnak sátorát,
Előtte elteríti Árpád ajándokát;
A dús ajándokok közt ékművek, fegyverek
Gyémánt, arany s ezütből vakitón fénylenek.

S csótárral és boglárral három ló, hófehér,
Bársony s selyem nyereggel mindennél többet ér;
Rádásul görbe hátú tevék szerszámosan,
S ki tudná elbeszélni, közöttök még mi van?

Zalán herczeg megörvend a nagysok kincs miatt,
Egy szép fonott kosárkát földével megrakat,
Hozat kaszálójáról övig nyuló fűvet,
S Dunája gyors vizéből két korsó jó vizet.

S elküldi hős Árpádnak, örülve a cserén,
Nem sejtve még, hogy árát ő adja meg szegény;
A kincseken vizsgája nap-éjhozzanta tart,
S nem győzi bőkezéről dicsérni a magyart.

De vissza már Munkácsra ért a magyar követ,
S Árpád elébe rakja a földet, fűt, vizet.
„Légy üdvöz, — így kiált fel — Álmosnak hős fia,
Nagy Etelének földe neked meghódola!

Im itt, ezen jelekben átadja, mi tiéd,
Föld, füben és vízében Zalán e föld színét.“
„A többit hagyj magunkra!“ mond Árpád a vezér.
S hadszomjas táborának karjaiban forr a vér.

S fuvat nagy ős szokásként kürtökkel indulót,
Lobogtat a' szellőben turulos lobogót; ²⁾
A had lovára pattan, megharsan éneke, —
Zalán fölött megtorlad a vésznek fellege.

Igy ér Zalán várúhoz Árpádnak tábora,
S bátran izen be hozzá a seregek ura:
„Meggondolád-e, herczeg, tettednek érdemét,
Midőn ajándokunkért megtetted a cserét?

Földed-, füved- s vizedben eladtad hirtokod,
A három harci ménen hatalmad és jogod;
A mit nekünk eladtál, békén kiadd nekünk,
Vagy élet és halálra csatázni fogsz velünk!“

A herczeg visszaadná immár a kincseket,
A füvet visszaválná s a jó Dunavizet;
De a z t a magyaroknak fölették ménei,
Ebből bírszomjat ittak Keletnek népei.

A földet önmaguknál tartják meg zálogúl,
 Mig azt ki nem vivandják fegyverrel birtokúl,
 S csatára szállnak értte, vérökkel öntözik
 Kárpáttól a Dunáig s onnét a tengerig.

A herczeg a csatában elveszti táborát, —
 S három jogon foglalja Árpád el birtokát:
 Először mint örökjét, másodsor áruért
 Áron vevé; harmadszor, mert ontott értte vért.

ÁRPÁD, A HONALAPÍTÓ.

Kié a gazdag tartomány
Közötte a Tiszának?
Bolgárok népe hódol ott
A nagyhirű Zalának;
A gabnagazdag rónaság
Arany kalászszal tartja ki,
Alpár hizalmas mezeje
Marhát, lovat tenyészt neki.

De rögtönebben, mint a nyár
Felhői megtolulnak,
Árpáddal a magyar hadak
Mély Ungon átnyomulnak.
A két had összeütközik,
Nincs irgalom, nincs kegyelem;
A harc után kürt harsadoz:
Magyar hadé a győzelem!

Ki ül Biharban olly dusan
 Gyémánt s arany ruhában,
 Tohorzó, hanga, vígalom
 És lakma mámorában?
 Aklában annyi pompaló,
 Mint háremében kéjleány;
 Ki volna más, mint Mén-Maróth,
 A chazar herczeg, trónusán.

De rögtönebben, mint az ár,
 Melly hegytetőrül ömlik,
 Árpáddal a magyar hadak
 Bihart körülözönlik;
 A két had összeütközik,
 Nincs irgalom, nincs kegyelem, --
 A harc után kürt rívadóz:
 Magyar hadé a győzelem!

Mi ország az, megette ott
 A roppant rengetegnek,
 Hol a hegyek aknáiban
 Só és arany teremnek?
 Erdély az, a vitéz Geló
 Oláh herczegnek székhelye,
 Nagy Etelénk megtört hada
 Maradványának menhelye. ¹⁾

De rögtönebben, mint az ég
 Villáma földre csattan,
 Árpáddal a magyar sereg
 Serény lovaira pattan;
 A két had összeütközik,
 Nincs irgalom, nincs kegyelem,
 A harc után kürt harsadoz:
 Magyar hadé a győzelem!

Melly nép tanyáz dús telkein
 A szép Pannoniának,
 Melly völgygyel, hegygyel változik
 Bal partin a Dunának?
 Rómának sarjadékai
 Egy új édent tenyésztnek itt,
 Ekét hordozva térein,
 Borággal hintve hegyeit.

De rögtönebb, mint gondolat,
 Partján Kelemföldének,
 Árpáddal a magyar hadak
 Dunán is átkelének.
 A két had összeütközik,
 Nincs irgalom, nincs kegyelem, —
 A harc után kürt rívadóz:
 Magyar hadé a győzelem!

S volnál kétszer hatalmasabb,
Mint vagy, tótok királya!
Hires Szvatoplug téged is
Lesújt a harc vizálya;
Istennek szól itt végzete,
Istennek sújt itt ostora,
A merre mégyen, győzni fog
A magyaroknak tábora.

És menne még tovább is így,
Ország után országra;
De hársat út Árpád vezér
Rettentő paizsára.
Az első sziklaroppanás,
A másik tengerbödület,
A harmadik kemény ütés,
Miként az égi dörrenet.

Elsőre a kemény hadak
Rohantukban megállnak,
Másikra, mint a rajsereg,
Árpád körébe szállnak.
A harmadikra csend leszen
Méröldnyi messzeség fölött,
S a hős — egy félisten — feláll
Kétszázezer vitéz között.

„Hová, hová vitéz sereg?
 Mindennek van határa!“
 Szól a vezér, s mint nap, kiűt
 A fenség homlokára.
 „Az ősi föld megnyerve már,
 Ennél egyéb nem kell nekünk, —
 Hazát szerezni volt a cél,
 A véres harc csak eszközünk.

A nyert hazát megtartani
 Lesz szívünk aggodalma;
 Erő, egység, közértelem
 Nagy nemzetünk hatalma!
 Elég a harc, elég a vér,
 Nem dicstelen, ha pihenünk, —
 A munka végbevive már,
 Most halljon hálát istenünk!“

Es régi,ős szokás szerint
 Nagy áldomást ütének,
 Fehér lovakkal áldozók
 A magyarok istenének.²⁾
 S közben, miként éjszak szele
 Ha végig zúg völgyön hegyen,
 Hangzék az összes háladal
 Hatalmas-ékes-lelkesen!

S eljöttek a hon apjai,
A nemzet hét vezére,
Győzelmök zsengeit tevén
Az oltár szent kövére;
Elhozta a sik pásztora
Marháját és föltette azt,
A hegy lakója színborát,
Arany kalászáat a paraszt.

Eljöttek a hókeblü nők,
Ékei az új hazának,
S a tűz előtt letérdelők
Buzgón imádkozának :
„Oh magyaroknak istene!
Oh áldd meg ezt a nemzetet!
Adj néki mindent, a mi kell,
Adj egyetértő érzetet!“

ZOLTÁN.

(II. VEZÉR, 907 — 947.)

ZOLTÁN, A GYERMEK.

Merre, merre ennyi hadsereggel,
Melly sokával országot borít el?
Merre, merre, németek királya,
Hol lesz a harc, és kinek halála?

„Háború lesz, háborúnak harca,
Pannonország lesz csatánk piarcza,
— Mond kevélyen németek királya —
A magyarnak lészen ott halála.“

Hagyd a harczot Árpád nemzetével,
Vész s halál jár annak fegyverével,
Győzelem van kötve csillagához,
A szerencse öldöklő vasához.

„Meghalt Árpád, a nemzet vezére,
Nincs, ki többé megretten nevére,
S kit vezérnek tettenek helyébe,
Kard helyett báb kell Zoltán kezébe.“

Zolta mellett bajnokok virasznak,
Három edzett hőse annyi harcznak;
Hős Lehellel véres Bulcsu kardja,
S vén Botondnak diadalmi bárdja.

„S én mellettem — szól Lajos bizottan —
Hős Luitpold és vitéz Sigárd van;
Én mellettem isten és az oltár,
Salisburgnak érseke Teodmár.“

S megy kevélyen, fenjáró reménynyel
A Dunáig hármassereggel;
Táborának fénye, sokasága,
Merre mégyen, a világ csodája.

Három ország, mintha testvér lenne,
Van hadával egyesülve benne,
S mintha lakma volna készülöben,
Püspök és pap van velök menőben.

S prédikálják isten szent igéjét,
A magyar nép véres végveszélyét,
Mellyből még csak írmagul se jusson,
Ki a hírrel Ázsiába fusson.

De sietve talpon áll az ország,
Lóra pattan a vitéz magyarság;
Ifju Zoltán, élén seregének,
Megmutatja „bábját“ ellenének.

Véres Bulcsu, támadást se várva,
A bajornak rá ront táborára;
Vén Botond a püspökökre támod,
Szörnyü bárdja vészen szörnyü vámot.

Még az érsek hajói állnának
Megvivatlan hátán a Dunának;
De hajóhadúnak nincsen ára,
Megfurá azt hős Lehel buvára.

S a ki göggel jött el a csatára,
 Áhitozván Árpád orszáigára,
 Meggyalázva távozék hadával,
 Léven annak szörnyű nagy hijával.

Mert oroszánt nemz csak az oroszán,
 S ifju bár, de Árpád vére Zoltán,
 S hányszor egy volt lelke a magyarnak,
 Mindig ellentállott a viharnek.

— — — — —

ZOLTÁN, A BÍRÓ.

Harsog a kürt csengő riadása,
Messze fémlik zászlók lobogása,
Győző Zoltán győzedelmi hadja.
Merre mégyen, a babért aratja.

Megy pusztítva délnek, éjszakának,
S nincsenek, kik ellenállhatának:
Sarcz alatt a németek császára;
Néki hódol Konstantinnak vára.

S zeng a kürtök csengő riadása,
S szól a zászlók néma lobogása:
„Jaj a fejnek, jaj s halál a karnak.
Ellenállni melly mer a magyarnak.”

Mégis, mégis ellenállni mernek,
 Frigyszegőleg kik fegyvert emelnek,
 Balga népi nagy Lombardiának,
 Hős Berengár fényes országának.

Mint a bércekről zúduló vizomlás,
 Jött közéjük káros meg hasonlás;
 Önféjét a balga nép megunta,
 S hős Berengár életére ronta.

Szertedúlá szép királyi várát,
 Összetépé bíboros palástját;
 Öt bitónak tüze karvasára
 Földnek, égnek botránkozására.

Hős Berengár, dísze korszakának,
 Frigyes társa volt Árpád fiának.
 „Istenemre! a ki él felettünk,
 Ezt a népet meg illik fenyítnünk!”

Monda s eljött győzedelmi Zoltán,
 Megbizottan nagy hatalma voltán.
 S zeng a kürtök csengő riadása,
 S szól a zászlók néma lobogása:

„Fel, gonosz nép, fel, véres csatára!
Véretek lesz s legyen a had ára!
Fel, csatára, pártütők, ki vagytok!
A birónak szörnyü számot adtok.

Kik királytokat meggyilkolátok,
Szép palástját összeszaggatátok,
Öt tüzetek rút bitó hegyére,
S mégis éltek földnek szégyenére!“

S büntetőleg rá ront Páviára,
A nagy ország első városára;
A kerítést fegyver árja bontja,
Háztetőit láng s hamúba ontja.

S merre elhat győző karja, vért ont.
S merre pillant, veritéletet mond,
S pártütő, ha még két annyi volna,
Vérbünéért mind rakásra hullna.

Bosszu-harczát így végezte Zoltán,
S rettegek őt nagy hatalma voltán
Nagy Csepeltől délnek, éjszakáig.
S fel keletnek Konstantin váráig.

TAKSONY.

(III. VEZÉR. 947 — 972.)

AZ AUGSBURGI ÜTKÖZET.

Győzének ők a merre mentek,
A harczban edzett ősapák,
Pusztító fegyverök sulyától
Vérzettek népek és hazák,
S ha rajtok álla : félvilágnak
Végső ítéletet hozának.

Kelet, nyugat remegte őket ;
 S inkább a szomszéd németek ;
 A nő, a dajka bölcséjében
 Ijeszté gyermekét velek ;
 A pap velek végzé imáját :
 „Ne hozd ránk a magyar csatáját.“

De, mint kaczer hölgynek szeszélye,
 A hadszerencse lengeteg,
 Kit ma babérral koszorúzott,
 Holnap lábbal tapodja meg.
 Augsburg a gyásztanú reája,
 Ott tünt le a magyar csatája.

Augsburg alatt fegyvert emeltek
 Császárijkra a németek ;
 Ludolf, a herczeg, apja ellen
 Magyar szomszédit hitta meg.
 S adott segélyt, a mennyit kére
 Ludolfnak a magyar vezére.

Küldött segélyt a had javából,
 Kemény, erős vitézeket ;
 Vezéri közöl hősi Bulcsút
 S Lehelt, a legvitézbeket.
 A fegyveres nép hősi hadja
 A hatvanezret meghaladja.

S jöttek, mikép a sáskajárás,
 Pusztítva irgalmatlanul;
 Mérföldeket borít menésök,
 Erdőket hoznak dárdaul.
 Illyen a tenger borzadálya,
 Midőn a vésszel szembeszálla.

S a merre jönnek, merre mennek,
 Minden menekszik, a ki bir,
 S mig eljut a herczeg füléhez,
 Rémóriássá lesz a hir.
 „Igy nem barát jő, így csak ellen
 Készülhet ellensége ellen.“

Igy agg a herczeg s szörruhát ölt,
 Hamúval hinti meg fejét,
 S elébe térdel a császárnak:
 „Bocsásd meg oh, fiad bűnét!
 Felhíttam a vést ősz fejedre;
 De viasszasujtom ellenedre!“

Szólott s a császár átkarolja
 Megtévedett s megtért fiát;
 Egygyé lesz a kettészakadt test,
 Megtörni Bulcsú s Lél hadát.
 A templomokban esdő ének
 Vesztét kívánja Bulcsu s Lélnek.

Bulesú s Lehel megértik a hírt;
 De félni nem tanultak ők.
 ,Fel, lóra, kardra, hős magyar had!
 Lakoljanak, kik hitszegők.
 Első hitünk a németekben
 Felirva légyen szivetekben.'

Es lóra pattan két erős had,
 A német itt, ott a magyar;
 Így ront a tenger messze síkján
 Egymás elébe két vihar.
 A nap hanyatlik már az égen,
 S még egyik fél sincs nyereségben.

Ottót, Ludolfot a szövetség
 S honvédelem hőssé teszi;
 Tüzét a megjátszott magyarság
 Boszúja lángjától veszi.
 Ha illy vitézül vínak, állnak,
 Végét nem érik a csatának.

De ím az ég: vagy hogy lemossa
 Az ontott vérnek tengerét,
 Vagy, hogy talán az öldöklésen
 Kiontsa fájó kebelét:
 Belévegyül az ütközetbe,
 S záporkönyűket ont közikbe.

Hová lesz a magyar vitézség?
 Mi bűv lankasztja erejét?
 Ki annyi vést s vihart kibíra,
 Az égnek félné esejét?
 A magyarok nyíllal csatáznak.....
 Ív és húr össze-visszaáznak!

S a gyors íjász hiába helyzi
 Tágult ívébe veszszejét,
 Az ív lelankad, nem rug a húr,
 Átok kapá meg fegyverét.
 Bulcsú s Lehel hiába állnak:
 A hadsereg rohan haláluk.

A gyors esőnek özönétől
 Megárad a rét, a patak,
 Tengerré árad Lech folyója,
 Mellynek völgyében álltanak.
 Sem erre út nincs, sem amarra!
 Mi végezet vár a magyarra?

Utána üldő ellen ugrat,
 Előtte áradó folyó,
 Melly medre partiból kirentva,
 Utat zár és szemet csaló.
 És út csak egy van a futónak:
 Éltét átadni a folyónak.

De temetővé lesz az árvíz,
 Halak helyett az élő folyam
 Halvány, halott magyar fiakkal
 Vad kárörömmel elrohan.
 Ha a Dunán hazáig érnek,
 Meghül vére Taksony vezérnek.

Ekkép fordult el a szerencse
 Az ősöktől Augsburg alatt,
 Vérrel megirván a tanítást,
 Hogy lenge koczkán áll a had.
 Hogy megfelelni ellenének
 Könnyebb, mint hinni frígyesének.

Augsburg alatt ha elhaladtok,
 Tekintsétek meg mezejét;
 Hatvanezer magyar vitéznek
 Takarja az holttetemét....
 De had! szünjön meg itt az ének!
 Elég a gyásznapi emlékének.

LEHEL KÜRTE.

Hős Lehelnek szózatot kürtéről
Hír maradt a régi szép időből,
És ha híre volt a kürt szavának,
Nem kisebb volt súlya hős karának.

Mint levente még a hét vezérrel
Ázsiából ifjan költözék el;
Kürte volt a nemzet nagy zsoltára,
Valahányszor kelt véres csatára.

Kürte volt a győzedelmi ének
Diadalban Árpád nemzetének,
Kürte nyögdezt szomorú torában,
Valahányszor gyásza volt csatában.

Most az ifju hosszú szép hajának
Hollójával hattyúk párulának,
S kúrte már csak régiség díszéül
Függ szalagján hőse csípejérül.

Hős Lehelnek untig volt csatája,
S gyászt, csak egy volt, melly hozott reája:
Német Augsburg éré megbukását,
Otto császár verte rája lánczát.

Szálig elhullt, mint midőn kaszálván,
Nem marad meg a fű árva szálán,
Szálig elhullt húszezer vitéze,
Húszezer más hullt a Lech vizébe.

Öt lováról harczának közöttte
Durva német dárdával ütötte;
Négyen álltak össze, folyván vére,
A vitéznek megkötözésére.

S elvivék a császár udvarába,
Mint rablónak kötve keze-lába;
Otto császár fényes udvarában
Diadalnak vannak mámorában.

Mint a puszták szörnyü hienája
A halottat sirból is kivájja,
Körbe Otto gyújt élet, halottat,
És fölöttük véritéletet tart.

S mint a gyermek gyönyörét találja,
Ha fejenként a mákot kaszálja:
Ugy találja kedvét Otto benne,
Ha magyarfej még kétannyi lenne.

S már a szörnyü mészárlás fogytán van,
A midőn uj ötlet kél agyában.
Hét magyar van élve még, szegények
Mind heten szép és ifjú legények.

Mind a hétnek megbocsát a császár;
Egy helyett de rájuk két halál vár.
Megcsonkítva orr- s fülek hijával
Rakva lesznek gúny gyalázatával.

És hajón elküldi a Rajnára,
Küldi onnan őket a Dunára;
Megizenvén göggel a magyarnak,
Hogy ha jönnek, illy sorsot aratnak. ¹⁾

Hős Lehelnek vére rég habot hány,
Meg-megrázza lánczát hősi karján.
Élni nem tud szörnyü szégyenében,
S halni nem bír kínja tengerében.

„Mért e késés? — szól fájó haraggal —
Mért nem öltök százszoros halállal?
Életemmel nem csere-beréltek,
Hogyha érttem váltságot reméltek?“

„Meglakolsz még te is! — mond a császár —
Rád, vezérül, fényesebb halál vár;
De előbb mint a vérpadra mennél,
Szívességet mivelünk tehetnél.

Hős kürtödről, melly függ oldaladnál,
S nagy hírével félvilágra szolgál,
Ugy beszélnek, eddig csak vig ének
Harsogott le Árpád nemzetének.

Kandi volnék hallanom, miként szól
A szomorú ének ajkaidról,
Fűj halotti nótát társaidnak,
S rá, ha tetszik, búcsuzót magadnak.“

Mond a császár sértő gúnykaczajjal,
Tréfát úzve védtelen fogolylyal.
„Megteszem!“ mond hős Lehel dühében;
Mert nagy ötlet lobban fel fejében.

És azonnal oldatik bilincse;
Jobb karában lehet újra kincse,
Ifjusága szózatot barátja,
Most utósó tette vég istápjá.

És kilépvén a császár elébe,
A helyett, hogy kezdne gyászzenébe,
Hősi kürtét két kezére kapja,
S le a császár rőt fejére csapja.

„Menj előre — mond — a másvilágra!
Tégy magadnak szert, ha kell, szolgára!
És ha szolga kell a szellemeknek,
Ottan is te szolgálsz hős Lehelnek.“

Szólt, s utósó hangja volt szavának.
Kürte és a hős elnémulának;
Kürte Ottó homlokán hasadt szét,
A hőst Otto népe vágta százzré. ²⁾

BOTOND ÉS BÁRDJA.

Botond vezér haragját mondom tinektek el,
Konstantinápoly ellen mellyet szíven visel,
Hogy a magyar hitébe új ágat oltani
S göröggel hitcserére merészle bujtani.

„Mivé levénk, mívé lön ősinknek istene,
Hogy új vallásra térjünk Hadúrnak ellene?
Hadúr szerette népét ne bujtsa senki fel,
Árpádnak istenére! ezt megtorolni kell.“

Szólott nemes haraggal az üstökös vezér,
A büszke hadvezérek karjaiban forr a vér,
S ha láttatok helyéből erdőt indulni meg,
Ugy indult a görögre a hős magyar sereg.

Ment, mint haragborított égen megy a vihar,
Konstantinápoly ellen a hadduló magyar.
Előttük óriásként, ki egy világra ront,
Taksony híres vezére, a nagybárdú Botond.

Érvén pedig hadával a büszke vár alá,
„Föl, görögök császára! — imezt kiáltozá —
Föl, bársony-pamlagodról, csatára föl velünk,
Lássuk, mivel rosszabb, mint tiétek, istenünk.

Vitéz és nyílt mezőben, te fűfáng, csalfa úr,
Elégtételt kívánunk s kíván dicső Hadúr!“
S mondván, a szörnyű bárd dal megsujtja a kaput —
A hang halálbugásként a várba zúgva jut.

De a görög császárba száll gyáva félelem,
Bezárkozik várába népével néptelen;
Mebizik a kapun, melly ölekre tornyosul,
S vastag nehéz sulyával tiz sarkvason fordul.

S másodszor is vasával a nagybárdú Botond
Roppant kemény erővel az érczkapúra ront;
S zárától sarkaig reng az óriási ércz,
Mikép földindulásakor végiglen reng a bércz.

De a görög császárban van gyáva félelem.
Zártan marad várában népével néptelen;
Üllőin izzó tűznél szilárd aczél helyett
Engesztelő váltságul békés aranyt veret.

És harmadik csapása Botondnak megriad;
Az óriási érez rá egy félölet hasad;
S bedugja a nyíláson nagy vakmerőn fejét,
Bezúgja riadólág, hogy hangzik szerteszét:

„Elő vakandokok hát, ha vagytok férfiak!”
De férfiak nem voltak már a görög hadak;
A császárok császára irtózva fordul el,
Gyöngyöt s aranyt a nép gyűjt rémült cselédivel.

S im a kitolt cselédség diszöltözetbe' jó,
Aranyrakott vedrekkel hajlongva görbedő;
Előttök hattyuszcépen tizenkét szende lány,
Közöttök hószakállal két szónokaggastyán.

„Hadúré a dicsőség; — hódolva szólnak —
Vallástokat birjátok, vitéz, dicső hadak!
Illy hősi, harczi néppel csatát nem vihatunk!”
— S Botond elébe hullnak — „Mi győzöttek vagyunk!”

S a kincset elfogadja a nagybárdú vezér,
De lángoló haragtól karjaiban forr a vér;
Rújok riad, miképen szokása, zordonul:
„Gyávák s pulyák ha vagytok harczolni bajnokul,

Alattomos cselekekkel távol maradjatok;
Mert szent és sérthetetlen a népszomszédi jog!
S jogát meg tudja védni, s meg fogja védni — mond —
A harczszokott magyar nép s a nagybárdú Botond!”

S haraggal visszafordul, honnét elindula,
Harczára méltó népet hogy nem talál vala;
Bárdját veté vállára, — s csak most pillantja meg,
Hogy diadalmas élén csorbák sem estenek.

GÉJZA.

(IV. VEZÉR, 972 — 997.)

GÉJZA NÁSZÁ.

Országlátóba jött-e Erdélybe Géiza,
Avvagy leánynézőbe? nem szól a krónika;
De írva van, hogy Géiza Erdélybe útra kelt,
Kétszáz vitéz leventét kíséretül szemelt.

Már akkor a kis Erdély vajdája ősz Gyula
Jézus szelid vallása hitére tért vala;
Már akkor a vajdának leánya, Sarlota,
Egész Erdélyországban legszebb leány vala.

Erdélyben a nagy erdő a földdel egykorú,
 Ős fái közt még vadját nem bántá háború:
 A vajda hős vigalmat készít vendéginek,
 S Gézát a rengetegbe vadászni hívja meg.

És van zaj és mulatság a hős sereg között,
 Erdély egész vigalma e fákba költözött.
 „Mesterlövés! — hallatszik egyszerre hangosan. —
 Napunknak diadalma meg- és kivíva van!”

Egy óriási szarvas, szép s könnyű termetű,
 Mint harczrakész levante, bátor tekintetű,
 Szökik ki a cserjéből; királyi koronát,
 Vélnél fején, ha láttad szarvának ágbogát.

Szökése gyors, sebes volt, mint szálló gondolat, —
 Gyorsabb két nyíl zugása, melly, mint a villanat,
 Rögtön szíven találta. A két nyíl kétfelül
 Egyszerre jött s mindkettő a vad szívében ül.

Szép kéz lövé az elsőt, emezt egy dalia;
 Sarolta szép, az egyik, a másik Geiza.
 S „éljen Sarolta s Géjza! övék a koszorú!”
 Zúg a sereg s nyugóra a kürt szózatja fú.

S azonnal asztal és pad az áldomásra kész ;
Amott gyuló halomra fát hord száz hősi kéz ,
Emitt a préda-szarvast vérpadra fektetik ,
Bárdokkal és késekkel nagy testét fölszelik.

A tűz vidám sugárral ölekre sutorog ,
Kancsókbán kedvadó bor kézről kézen forog ,
A víg beszédek árja mint csergedő patak
S a harsogó vadászdal el messze hangzanak.

Igy tartnak a vadászok zajos lakmározást ,
Csak Gjúza s a szűz isznak szerelmi áldomást ,
Ők ketten , édelegve , mellyel szívők telik ,
A mámort nem kupákból , nem borból szüresölik.

De szem a szembe úszik testvéri csillagúl ,
S egymás forró tüztől szerelmi lángra gyúl ,
Melly itt , e zord fiak közt , mint rózsza hó felett ,
Annál nagyobb varázsban titokban fejedett.

S még félre a tömegtől komoly vizsgában áll
A vad felett a táltos , s nagy dolgokat talál
Veséje belsejében , s még többet ép szivén ,
Holott keresztül két nyíl ment kellő-közepén.

Szívében ő a vadnak talált egy más szívet,
Melly azzal összenőve keresztet képezett.
„Istennek ujjá int itt, — ajkát így nyitja meg —
A szent kereszt jelében kell egyesülnetek!”

Szólott, de a vitézek között moraj kele:
„Ha ő keresztvivő lesz, ám érje meg vele,
De mi — mondják — szokásink s ősink vallásaért
Birunk is karjainkban, ontunk is érte vért.”

Mondák, de mondanák bár még kétszer ennyien,
Géjzának elméjében egyszerre fény leszén.
„A jós valót beszéle, istennek újja ez,
Ki engem e jelekben magának eljegyez!

Add, vajda bátya, nekem e nőt és szép kezét,
S én ma fölesküvendem arám szelíd hitét.
A szent kereszt hitünkben csak új vallási jegy;
Istent mi nem cserélünk — az isten mindig egy.”

Szólott s merész szemével mint sas körültekint,
Az isten jós szolgálja helybenhagyólag int;
Mit szóljon rá Erdélynek vajdája, ősz Gyula?
Az ősz örömkönyűben mint gyermek sir vala.

S ott álltak ők ; az ifju, mint hajnaltámadat,
 Merész, magas szándékkal az égő szív alatt ;
 Mellette szép Sarolta mint szende lilium,
 Melly átpirúl a naptól egy rózsás alkonyon.

Ott állnak ők, az ifjak s a boldog ősz atya,
 Fölöttök rózsafénynyel a napnak alkonya,
 Miként ha a szent frigyre áldást mosolygana —
 Egy új jövő oltára lett a vadásztanya!

A SZENT KORONA. ¹⁾

Romában a keresztény világnak főura
Sok századnak előtte nagy álmat lát vala;
Az álmat isten küldte, mint jós sugallatot, —
Szavára áhitattal a pápa hallgatott.

Előtte angyal állott, istennek hirnöke,
S ajkáról így hallatszék az intő szent ige:
„Igaz hitnek szolgája, istentől fölkenett,
A földön millióktól tisztelve-rettegett!

Adj mindeniknek áldást, ki kér áldásodért;
De meg ne vond érdemtől azt érdemetlenért —
Mellyel diszítani szántad a lengyelek urát,
Boleslawnak ne add meg a szentelt koronát.

De holnap virradattal követség jő eléd,
Egy ismeretlen népnek hozván üdvözetét;
A népnek fejedelme kéréssel van hozzád —
Fején legillendőben fog állni koronád.

Szólott az égi hirnök; a pápa megvirad,
S istennek intéséért buzgó hálákat ad.
Ajtóját ismeretlen követség nyitja meg,
Párduccezal és kócsaggal ékes magyar sereg.

Egy főpap a vezérok, tisztos ruházatú,
A strikus érsek, ékes és dús szónoklatú.
„A Karpatok honából köszönt egy hősi nép!“
Kezdé szavát — s a pápa előtt féltérde lép.

„Fejedelme Karpatoktól parancsol tengerig,
Övé a föld Dunától Erdélynek széleig;
István fejedelmet értem, ha hallottad hírét,
Dicső Árpád utódját és Gézja gyermekét.“

„Hírét a hős magyar nép vérrel jegyezte fel,
— Viszonz a pápa — küzdvén Europa népivel.
Nincs nagy határon ország, hol romboló karn
Nem volt a nemzeteknek csapása, ostroma.

A dajka ő nevökkel ijeszté gyermekét;
Még szent egyházainknak sem hagyták meg követ...
Vajh, ismerjük biz őket, a dúló hősi vért,
S rettentő a magyar név előttünk mindezért.“

Mond borzadás jelével az egyház főnöke,
De tiszta méltósággal kel István hirnöke.
„Ha ilyen volt valóban Árpádnak nemzete,
Annál nagyobb ezentúl e népnek érdeme.“

S lefesti szónokajkkal mult mellé a jelent,
Ujabban a magyar nép mi szépre, nagyra ment.
Lefesti lelkesedve Istvánt az új vezért,
Ki új pályán indult el aratni új babért.

S most merre a Dunának, Tiszának habja mén,
Áll millió magyarral az egyház küszöbén,
Mellynek koblébe vévén magasb sugallatát,
A békés haladásnak tüzé ki zászlaját.

„De még a munka kezdve van csak, végezve nem!
 — Folytatja a magyar pap — küldöm kérdést teszen:
 Hogy a mit a vallásért honában mívele,
 Az egyház fejedelme megszentelendi-e?

Megszentesíteni kész-e Jézusban szándokút,
 S mellyet viselni kíván fején a koronát?
 Hogy lenne mint más ország, Árpádnak hős hona,
 S fejedelmét díszesítse királyi korona!“

Szólott a szónokérsek; a pápa ősz szemén
 Öröm könyűje látszik, arczát övedzi fény, —
 A szónokot szívéhez szorítja két keze,
 Kimondhatatlan a kéj, mit lelke éreze.

„Engem címeznek — ugymond — apostol czímivel;
 De küldőd ilyen címet még méltóbban visel.
 Eredjete s mondjátok, mondásom az vala:
 Hogy István, nemzetének fölKent apostola.

Eredjete s mondjátok, áldásom van fején,
 S melly nyomdokába lépett, dicső, hős nemzetén;
 Az egyház fejedelme királynak ismeri,
 Mert már előbb az isten királyul tűzte ki.

Eredjete, — s elővé a drága koronát,
 S átadta azt, követvén istennek jós szavát —
 Legyen királyi dísze — mondá — e korona,
 S alatta nagy s hatalmas Árpádnak hős hona!""

S átadta a követnek királyi ékszerét,
 Melly ékesítse mátol István fölKent fejét,
 Mellé kettős keresztet hódolva nyújta át,
 Mellyel megtiszteltesse mint Űr apostolát.

Ekkép nyeré meg István az ősi koronát,
 Melly már nyolcz század óta díszíti homlokút
 Magyar királyainknak. Megemlékezzetek,
 Hogy azt az ősi monda s a kor szentelte meg.

KIRÁLYOK.

AZ APOSTOL.

Fényes királyi várból egy férfi lép elő,
Vállát palást takarja, bokáig gördülő.
Magas halántékáról hosszú fürt göndörül,
Arczában a méltóság s kegyesség képe ül.

Lassan, de hatalommal a férfiú halad;
Igy mén a tiszta égen tovább, tovább a nap.
Ki ő? ki valjon a hős? Viselne koronát:
Dicső tekintetéről királynak tartanád.

A férfi városokról el városokra lép,
Minden nyomon sereggel tódul felé a nép.
Egy üstökös csillag szállt az égről földre le;
A csillag ő, a népség a csillag üstöke.

S a merre megy, malaszttal telvék lépései,
Istent s vallást hirdetnek ihlett beszédei;
Gyűléseket s imákat ország- s honszerte tart,
Jézus szelid hitére térítvén a magyart.

S a merre int kezével, egyházak gazdagon,
S kolostorok épülnek regénycs ormokon,
Mellyekben, örömeire, megtérített hivek
Az Úr dicsőségére zsoltómát zengenek. —

Igy járja bé az ország téres határait,
A dúsak palotáit, szegények kunyhait,
S a hol csak megjelenhet, mint jótevő ragyog;
Áldásával töltöznek szegények, gazdagok.

Övében kettős erszényt hord; a kisebb övé,
A másik és nagyobbik sinylő szegényeké;
Megtölti ezt naponként, s lelkében megőrül,
Midőn a nap végével fenékeig ürül.

„Megírva áll : — imígy szól, osztván ajándokát —
 Ki a szegényt ruházza, az nékem ad ruhát;
 Ki tápot ad az éhnek, az nékem adja azt.“
 S a háladók szeméből örömkönyt fakaszt.

S midőn a csendes éjjel felvonja sátorát —
 Elhagyja észrevétlen nem egyszer csarnokát,
 S mert tetteit a kandi szem most meg nem lesi,
 A szenvedőt lakában titkon fölkeresi.

S feleslegét felosztja egyformán, emberin,
 Igazságos biróként az inség emberin;
 Az éhezőnek étket, ruhátlanak ruhát,
 A kórban szenvedőnek gyógyírt kezével ad.

Ki ő? e szeretetnek s kegyesség angyala?
 Vagy földre szállott újra az Úr apostola?
 Egy ezredév után jött Krisztusban a dicső —
 István, a magyaroknak első királya ő!

A BETEG KIRÁLY.

Meghalt István királynak egyetlen egy fia,
Királyi koronáját nincs kire hagynia!
A koronát ő szerzé, és a királyczimet:
Mi haszna, hogyha mások czivódnak a felett?

Mi haszna, hogy viselte harmincznyolcz év alatt,
Ha benne Árpád vére magvában megszakad?
S gondjától betegebb lesz a már beteg király,
Előre néz s előtte nincs más, csak belviszály.

„Pétert nem e hazának szülé Itália!
Gyengék kor- és vallásban tar László két fia;
A hős Vazulban volna végső reménye még,
Ha féktelen kedélyét megfordítná az ég....“

Illy aggodalmak töltik késő éjfélekig
 Az ősz királyt, s szeméről álmát elkergetik.
 De hála, hogy keblén illy ébren viraszt a gond,
 Királyi vért a gyilkos ez éjjel így nem ont.

Gyilkos tör a terembe; az ajtót megnyitá,
 A mennyezet kárpitját az ágyról szétvoná,
 Kezében a fényes tör erősebben szorúl,
 Egy percz... s már már hegyével királyi szívbe hull.

De látja félig ébren jöttét a fejdelem.
 „Ki ellenem? — kiált föl — ha isten van velem?“
 S fölül királyi ágyán, bevárni gyilkosát...
 De az rémülve ejti kezéből el vasát.

S térden könyörg előtte. Az ősz tekintete
 Elég erős, a bűnöst földhez szegezni le;
 A tiszteletre méltó homlok sugárban
 Parancsoló ígézet varázshatalma van.

A nyugovó oroszlán fektében is király,
 Csak hangja kell, s hangjára a gyilkos vad megáll;
 Egy haragos tekintet kell pillantásibul,
 S előtte mint a bárány, a farkas meglapul.

„Ki küld e gyászmunkára, ki küld, boldogtalan?
— Szól most az ősz s szavában parancs dörgése van —
Ki küld, elcsábított pór, hogy gyilkos fegyvered
Királyod ősz fejére emelje orv kezéd?“

„Kegyelmet, én királyom, — az or reménkedik —
Miattam élj sokáig s élhetsz még évekig;
De vannak, kik sokalják, hosszalják éltedet —
Nem biztosítád nekik királyi székedet.

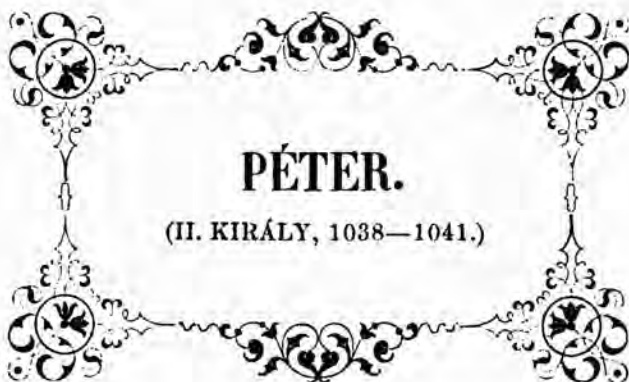
A mely kezembe adta e gyilkos tört, a kar
Királyi koronát és királpálczáat akar!“
S elmondja, hogy ki küldte s bérlette gyilkosul:
A börtönében is hős, a félelmes Vazul. ¹⁾

Elmondja, hogy félország üté fel zászlaját,
Vazul fejére tenni az ősi koronát;
Hogy a királyi vérnek két ifjabb sarja még,
András és Béla herczeg, hozzájuk esküvék.

S ki törével nem ölte meg a beteg királyt,
Fulánkival nyelvének ejté rajt a halált.
„Tehát tulajdon vérem, és épen ő, Vazul!“
Kiált megtört kebelével s ágyába visszahull!

Ott fekszik; kebelében elhalt az érzemény;
 Megölhetné galamb is, mert nincs eszméletén;
 Ott fekszik mint szobormű, melly két felé hasadt;
 Átkával megátkozta a herczegifjakat!...

István király! ne hunyd be, ne hunyd be még szemed,
 Pétert, utódodat jól tán mégsem ismered?
 Hiába! várni nem bír már a beteg király...
 Pálezája, koronája Péter kezére száll!

PÉTER BUKÁSA.

Elfoglalta nagy hiszemben
Péter a királyi széket;
De nem vitt szivet beléje,
A hazáért verni készet.

Más országnak telepíti
Emberit be és szokásit,
Kell, avagy nem, újítást kezd,
Itt is, ott is egyre másit.

Taliánok- s németeknek
Oszlja bőven dús kegyelmét,
A magyartól megtagadja
Szíve legkisebb szerelmét.

Es ha kéri és ha intik,
Nézzen a nemzet javára:
Göggel és gúnynyal felel rá,
Hogy tettének nincs birája.

Rabhazában, gyáva népnél
Nincs birája a királynak;
De szabad s vitézi népek
Zsarnokukkal szembeszállnak.

S a magyart nem tette rabbá,
Nem hazáját rabhazává
A nagy Árpád, a midőn lett
Nemzetének hős urává.

A magyarnak kincse, lelke
A szabadság s hősi érzet;
Ős időktől büszkeséggel
Érte küzdött, érte vérzett.

Mért ne vonja feleletre,
A ki kincsét bántja, sérti,
Mint az ősök, nemzetének
Érdekeit meg nem érti?

Feleletre, számadásra
Vonja Pétert a magyar nép.
Az egész és összes ország,
Melly a vádló székre föllép.

„Érted vérezett Vazúl el, ‘)
— Szörnyü vádját így hallatja —
A nagy Árpád férfiága
Nagy reményü sarjzatja.

Érted lett földönfutóvá
Endre s Béla száműzésben,
Kik, ha voltak ellenedben,
Jóban voltak pártütésben.

És ha már lettél királyunk,
Nem tartád meg, mit fogadtál:
A jog és igaz teréről
Hítszegőleg elhajoltál.

Szép hazánkat taliánok-
S németekkel ültetéd be,
A királynét hűladatlan
Merted vetni tömlöczödbe.

S hogy beteljék csordulásig
Árulásod bűnpohara,
Szégyenítő rabbilincset
Ütni készülsz a hazára.

El- behíttad pártfogódnak,
Ellenére nemzetednek,
Meguralod, kell avagy nem,
Császárárt a németeknek.

Koronával és lándzsával
Meghódolni mégysz elébe,
Szégyenítő jobbágyságot
És adót esküdsz kezébe. ²⁾

Nem vagyunk mi eladók még.
Nem szorultunk eladóra;
Ki szabadságát eladja,
Annak lefutott az óra!

Mink szabad honban születünk,
Öseink szabad honában,
A miénk az, a miénk lesz,
Élet és halál díjában.

Szállj le, zsarnok, a magasról,
Szédülés száll ott agyadra,
A nagy István koronája
Nem való te homlokodra!“

S mondanának többeket még,
Még keményebb szózatokban;
De künn és benn a tömeg közt
Olthatatlan lázadás van!

A királyt halálra kéri
Százezer hang rivadása, —
Megtörtént az új királynak
Fényes elválasztatása.

A ZSARNOK HALÁLA.

Sátrában alszik hős Aبا,
A magyarok királya,
Álmában is fején vagyon
Mergingott koronája.
Csatája lesz, ha megvirad,
Ménfő mezőjén Győr alatt,
Hol harcznak kockájára
Jut feje koronája.

Meg-megtapintja göresösen
 Fel-felkapó kezével,
 Ha homlokán-e még az érez,
 Ha nem rablák-e még el!
 Fején van az még, de hogyan?
 Olly súlyos a nehéz arany!
 Enyhülésnek helyébe
 Gyuló vért hajt fejébe.

S a mint szorúl, feszül a vér,
 Hőbb s hőbb lesz forradalma,
 Meggyúlad az agy műhelye,
 A gondolat hatalma.
 A felkorbácsolt képzelet
 S háborgó lelkiismeret
 A láznak mámorában
 Van szörnyü tánczolásban.

„Hah, félre rémek! — fölsikolt --
 El félre, szörnyü képek!
 A tigrisekkel s párduczok
 Sergével szembe lépek:
 Csak ti ne jöjtek, ti ne!
 Irgalmasságnak istene!
 Megint előttem állnak,
 Kínjában a halálnak.

Mit öltitek rám nyelvetek?
 Mit néztek olly merőn rám?
 El e karókkal! el! hiszen
 Mindannyit tűzre hányám!
 A tűz elhamvasztá a fát,
 Vad szél vivé el hamuját,
 S ti mégis rajta vagytok?
 Meghalni most se' tudtok!"

Imigy hörög szegény király
 S szorúl a vér szívében,
 Csanádon van gyűlésben ő,
 Álmának rémzetében,
 Hol ötven honfi életén
 Zsarnokká tette őt a kény,
 Hol a királyi pálczát,
 Hóhér kezébe játsz' át.

Ott látja őket hörgeni
 Éles karók hegyében,
 S fején meging a korona,
 Vád és rém kel szívében.
 A megtiport jog vádjaja,
 Miként a vésznek moraja,
 Felzúg — és e zugásban
 Egy nép van támadásban!

Előtte áll az ősz barát,
 Püspökje még Csanádnak, ¹⁾
 S intő ujját rá emeli,
 Ajkát ereszti vádnak,
 S a vádban rémes jósi hang.
 Melly mint siró lélekharang
 Hirnökje a halálnak,
 Vesztet mond a királynak.

„S te is megint, vészes barát,
 Te is folyvást kísértesz?“
 — Kiált az álmadó király
 S rém álmából fölérez.
 S örül, bár minden tagja jég,
 Hogy csak vad álmak rémiték....
 Még nem veszett csatája,
 S fején van koronája.

De tompa zajjal odaktün
 Felzúg a harc haragja,
 A zajt a hegynek oldala
 Szúzszerzta visszaadja.
 Henrik császárral rémeül
 Lázadt magyar had frígyesül.
 Élet halál díjával
 Megküzdni a királylyal.

És Búe, Bukne, két vitéz,
Küldöttei a népnek,
A ponyvasátor ajtaján
Király elébe lépnek.
„Abát keressük, a királyt!“
Az egyik hangosan kiált.
A másiknak vasától
Már vér foly a királyból.

„Pétert a nép István király
Székéből kivetette;
— Mondák — mert zsarnok kényt üzött
A nemzetnek felette.
Téged helyébe ültetett,
Hogy orvosolnád a sebet,
S fölkent király urának,
És nevezett Apának....

Apánk valál, míg székedet
Fel- és megépítettük;
Hamar feledted szép neved:
Mihelyt a köt letettük,
Apánk helyett zsarnok levél,
Fejünkre ostort emelél,
S mellynek szülötte voltál,
Szabadságot tapodtál.

Jobb, hogy te érd el végnapod,
Mint a jog és igazság;
Előbb te halj, mint általad
Elhaljon a szabadság.
Isten veled vérágyadon!
Feletted nem sirand a hon!
S ha sírodat megássa,
Az lesz vigasztalása!

Mondák vadán, kegyetlenül,
S mint jöttek, távoznak;
Győzelme hallik messziről
A lázadók hadának.
A két vitéz közükbe száll....
Sátrában a vérző király,
Fején a koronával,
Vigasztalan halált hal.

KORONA ÉS KARD.

Eljátszották kezéről az ősi koronát,
S bujdosni kell Endrének s elhagyni szép honát:
Majd visszahijja mégis a nemzet nagy szava,
Igy teljesül a törvény és jog kívánata.

De Endre a viharral megküzdni nem remél,
Fél ország lázadásban a mással hurezban él;
Csatában áll az ő hit s uj vallás eleme,
Az ország és az egyház egymásnak ellene.

A szenvedély hatalma fék nélkül hagyva dűl,
A gyenge az erősnek hull martalékaul;
A templomok s oltárok romokba dőltenek,
Papoknak s püspököknek vérében váltva meg.

S hirt ad vitéz öcscsének Bélának a király,
Kiben s vitéz karában nagy istápot talál.
Meghívja Lengyelország földéről sergesen,
S ígéretet s ajánlást öcscsének így teszen :

„Ha a viszályt karoddal legyőzheti karom,
Országom harmadrészét tenéked átirom.
Éltemnek életéig legyen te birtokod,
Holtommal a királyság egész tulajdonod.“

Írá s reá megesküdt eskünek eskivel;
Hős Béla a hazába belépett sergivel;
A belviszály sárkányát vitézül megöli,
Nagynak, kicsinynek érte szerelmét megleli.

De a király szívében féltésnek férge kél,
S testvérindulatjáért gyanúskodást cserél.
A kar, melly birt erővel illy munkát végzeni,
Elég erős lehetne trónját megdönteni.

Királya indulatját hős Béla érezi,
Szívét a méltatlanság mélyen megvérezi;
De a mit a királytól szenvedni kénytelen,
Testvérnek megbocsátja testvéri szerelem.

A testvéregyeségre majd uj ború vonul,
Fiat szül a királyné remény- s váratlanul;
A kis fiú erőben, szépségben egyre nő;
De véle nő Endrének arczán borús redő.

Fájlalja, mit Bélának esküdt idő előtt,
Hogy a királyi székbe utóddá tette őt.
Nem! született jogától nem fosztja meg fiát!
S kisedel fejére tészí az országonát.

S királya tettét Béla méltánynyal érezi;
De a mi a királytól szívét megvérezi,
Miért már a testvérnek bocsánatot nem ad:
Érette az apának nagylelkűn megbocsát.

S csodálva összesugnak, bámulnak a pulyák;
Illy szívnemességet még nem látott a világ.
Való-e — kérdik egymást — vagy színlés tette csak,
Hogy ennyi sérelemre hős Béla hallgatag?

S a mellyet fel nem foghat a szükkeblü sereg,
A tettet rút gyanúnak fogával rágja meg,
Király fülébe sugja rágalma özönét,
S fölkeltik újra benne gyanúja ördögét.

Várkonyban, a világtól távol, van a terem,
Ott ül királyi székén a gyöngé fejdelem,
Öcsesét, a hős leventét még egyszer sérteni,
Hűségét a királyhoz végkép kísérteni.

Elötte szőnyegen kard és korona ragyog;
Elvárja, Béla herczeg mellyikhez nyulni fog.
Ha kardhoz nyúl: szerelme a herczegség a díja:
Ha nyúl a koronához, halálnak lesz fia.

S belép a hős levente... magas, szép termete,
Karját erő feszíti, mellét önérzete,
Emelkedő pompában leng sastoll kalpagán.
Vállán királyilag ül a párducz-kaczagány.

„Válaszsz, öcsém! előtted kard és korona áll,
— Mond kénkedő gyanúval az aggalmas király —
Mi kedvesebb, a kard-e vagy e királyi ék?
A melly szived szerint van, az legyen a tiéd.”

„Választok, bátya!“ — szólott merészen a vitéz,
 S a kardot megsuhintja a harezdedzte kéz. —
 Karddal nyerém a mim van, imádott hölgyemet, ¹⁾
 Nevem hírét és fényét, meg hercezségemet.

Karddal, ha kell, utóbb még — s itt hangja megrezeg —
 Karddal talán utóbb illy ékszer is nyerhetek!“
 Szólott s övére csapván a ragyogó vasat,
 Ment merre jött, léptének haragja tört utat.

Mert a sértést mélyebbnél mélyebben érezi;
 Itt a király, a bátya egyképen vérezi.
 És sem testvérnek többé a hős meg nem bocsát,
 Sem a gyöngéd apának tettét nem nézi át.

S csatára hívja Endrét, fegyver végezze el
 Közöttük a hasonlást szívöknek vérivel! —
 A harc Bélának kedvez, elhull a vert király,
 S a korona Bélának vitéz fejére száll.

A BÚJDOSÓ KIRÁLYFI.

Nagy szorongatásban lengyelek valának,
Nem felelhetvén meg ellenség hadának;
Pomeraniának küzdnek herczegével,
Ki ellenök lázadt népe seregével.

Hányszor összecsapnak, mindig győz az ellen,
Már alig vagyon, ki a csatára keljen;
Egy nagy óriás van az ellen sorában,
Ki a király lányát kéri harcz díjában.

S félelem s csüggedtség száll a hon fiába,
Lankadás, fogyás a harczolók sorába;
A király, Miczislav, borul trónusára,
Fekete posztót von árva városára.

S hirdetést bocsát ki, és a hirdetésben
Országszerte ilyen ígéretet téssen:
„A kinek kezétől az óriás elhull,
A király leányát nyerje meg jutalmul.“

A nagy óriással nem egy száll csatára,
De legyőzve hullnak mind a föld porára;
Mintha átok ülne csillagán lengyelnek,
Csak halál az, a mit a csatából nyernek.

S ime bujdosólag, távol messzeségből,
Mintha küldve volna mindkettő az égből,
Két ifjú lovag jő király udvarára;
Az ifjabbik készen a haláltusára.

„Nagy Magyarországról vagyon érkezésünk,
Ott királyi székből lön kiűzetésünk, ¹⁾
— Így köszönt őszintén az ifjabb levante —
Árpád vére vagyunk, Béla én, ez Endre.

Há szolgálatunk kell, szolgálunk hadadban,
Ifju karjainkban jó vér és erő van.
S hogy ne tarts illy sok szó végén szájvitéznek:
Hagyd s az óriással mindjárt szembenéznek.“

Szólott, és Miczislaw, lengyelek királya
Egyben a lovaggal ölelésben állá,
S összehíva sebtén színt országának,
Tészen illy fogadást Árpád utódának:

„Há vitéz karodtól az óriás elhull,
Szép királyleányom légyen nőd jutalmul;
Há megfutamítod népem ellenségét,
Mint jutalmat bírd rá egész herczegségét.“

S ment csatára Béla; dárdát vön kezébe,
Érez sisakot tűzött kalpaga helyébe,
Hős mellét fődözni pánczélt vesz magára,
S, mit nem is említék, kardot oldalára.

Más felől, hatalma szörnyü erejében,
Pomeraniának óriása mégyen,
Fejétől talpáig vasha van takarva,
Mintha ezzel is már ijesztetni akarna.

Jól nagyobb ló nélkül, mint amaz lovastul,
 Lóval egy egész vár s mint a bástya felnyul;
 A magyar levente s könnyü paripája
 Csak felágaskodva láthatnak reája.

De mit ér a nagy test nehéz elefántnak
 Ellenében könnyen hajló oroszlánnak?
 Nagy az óriásnak s szörnyü a csapása;
 De helyette hármát szúr vitézi társa.

És vínak, reggeltől délig meg nem állván,
 Délután napestig egymásnak halálán;
 Vére folyt emennek, vére folyt amannak,
 Hasztalan! mindketten harcز tűzöbe' vannak!

Trombiták híjába fúnak pihenőre,
 A magyar vitéz nem tágit egyelőre,
 Mig halálesapásán bajvivó karának
 Óriása eldől Pomeraniának.

Pomeraniának eldőlt óriása,
 Mintha egy toronynak volna omladása.
 Népe, melly bukását látja, megfutamlik;
 Nyomán a lengyelnek diadalma hallik.

És öreg Miczisláv, lengyelek királya,
Mint lovag, szavának emberül megállta:
Szép királyleányát a vitéznek adja,
Pomeraniába herczegül fogadja.

Igy nyert Árpád vére lengyel herczegséget
Hősi karja által s királyfeleséget;
Visszajött utóbbad szép magyar honába,
S üle tisztességgel Endre trónusába.

Két fiat nemzett volt lengyel hitvesétől,
Mind a kettő kedvelt leve nemzetétől,
Mind a kettő híres királya korának,
A királyok : Géjza s szent László valának.

AZ INGOVÁNYI CSATA.

Szegszárdon, hol jó bor terem,
A gazdag hegy tövében
Kolostor állott, mint a bor,
Nem kisebb hir-nevében.
Ott Béla király
Szent hamvainál
Sok istenes életü Bencze barát
Éjféli misére ruházza magát.

Szegszárdon múltat Salamon,
 A magyarok királya,
 A szent misére megjelen,
 Mert hosszú éjszakája.
 A szent mise zeng,
 A nép szava cseng,
 Minden megimádja az égnek urát,
 S, ki most született, magas égi fiát.

Misét végezve a papok
 Kimennek két sorában,
 A nép elszéled, a király
 Marad csak egymagában.
 Ki az? feketén,
 Mint éjjeli rém,
 Bársony-köpenyegbe takarva magát,
 Ki lépi meg ott fejedelme padát?

Vid, a fondor tanácsos az,
 Nagy híve Salamonnak,
 De árulója, ellene
 Gőjzának és a honnak.
 Most is gonoszúl
 Urára simúl,
 S oltárnak előtte s az isten előtt
 Így hallani vádjait ejteni őt : .

„E szent órában, szent helyen
 Kell újra gyászt hirdetnem!
 Ingóbb nem volt trónod soha,
 Mint tán e perczenetben!
 Itt, isten előtt,
 Kell vádlanom őt!
 Tudd: Géjza vadászat ürügye alatt
 Szed ellened újra hatalmas hadat!

„Be kell-e újra várnod őt,
 Hogy újra megzsaroljon?
 Hogy, mint Nándornál megcsufolt, ')
 Most ismét megcsufoljon?
 Te vesz'tséd-e hát
 Inkább koronád?
 Vagy ő vegye tőled előbb a döfést?...
 Még most van időnk, mi irányzzuk a kést.“

Szólt s a hazug, bünös beszéd,
 A rágalom fulánkja,
 A fejedelmet indulat
 Bösz örvényébe rántja.
 S Géjzára halált
 Királya kiált,
 Hogy, melly függ előtte, oltára felett,
 Elfordul előle a szent feszület.

Nem sejtve vészt, nem cselszövényt,
 E közben Salamonnak
 Nagybátyja, Géjza, jól mulat
 Mélyében a vadonnak.
 „Hajrája, hahó!“
 Szól a riadó,
 Rá csengve kiharsan a kürti moraj.
 S a könnyü iramtu kopói z sivaj.

Megszceppen a félékeny öz,
 A medve resten indul,
 A szarvas mint madár repül,
 A vadkan röffen és dul.
 Ki merre mehet,
 Menekni siet,
 A róka figyelve sűrűbe lapúl,
 Ki tudja, hol és hová tünt el a nyúl?

De íme Ingovány felől
 Fáradt lovag közelget,
 Tajtékot túr izzadt lova,
 Alig hogy lépegethet.
 De rajt a lovag,
 Még messze, riad:
 „Oh Geiza, Geiza! hagyd a vadat,
 Fend ellencidre vitéz vasadat!“

„Isten hozott, Vilmos apát,
 Isten hozott Szegszárdról —
 Fogadja Gézza a lovast,
 Segítve őt lováról —
 Honnét a veszély,
 Mit emlegetél?
 Tudtomra nyugodt kívül és ben a hon,
 S békülve vagyunk mi is és Salamon.“

„Vid nélkül — mond az ősz apát, —
 Vid nélkül számolátok!
 Ő tőle jó az uj veszély
 Harmadszor is reátok!“ ’)
 S elmondja a vád
 Bünszötte szavát,
 Melly megkcsérítve királya szívét,
 Vérárba adá vala Gézza fejét.

Mert az apát székében ült
 Szemektől elvonúlva,
 A szent misének végivel
 Imában elborulva,
 S a cselszövevény
 Tanúja levén,
 (Mert nem vala szív, kire bizza szívét),
 Gézának az ősz maga hozta hírét.

Soká türe bántalmait,
 Mert öcsese volt s király;
 De gyilkosság és hitszegés
 Géjzát szíven találja.
 „Kard döntse tehát
 Köztünk a vitát!“
 Szól Géjza vezér s odahagyva vadat,
 Védelmi csatára szerez hadakat.

S kezdődik a harc véresen,
 Magyar magyarra támod,
 Az ontott honfivér miatt
 Vid lelke adjon számot!
 Illy harczban a had
 Babért nem arat.
 A győzelem, diadalma helyett,
 Borzadva mereng el halotti felett.

S futtában ifjú Salamon
 Megáll a gyász piarczán,
 Mint a patak, keservesen
 Omlik könnyűje arczán;
 A földre lehull,
 Térdére borúl:
 „Bocsásd meg, oh ég ura, tetteimet;
 Megismerem újra nehéz bűnömet!“

A REMETE.

Koronáját sorskoczkára tette,
S elveszíté trónját Salamon;
S merthogy üdvét nem viselte szíven,
Megtagadta fejedelmét a hon:
Más király ült a királyi székbe,
Neki bújdosás a menedéke.

S mint az első testvér gyilkolója,
Még az ontott vérrel köntösén,
Megszakadva keble istenével,
Bűne üldő rémével szíven;
Vádja szállván megriadt nyomába,
Fut az erdők puszta vadlonába.

Ott megáll a szikla zord tövében,
 Ezredéves ős erdő között,
 Hol örök homály leng szemfödélként
 A világosság sírja fölött,
 Hol szavát nem hallni a madárnak,
 S vad haraszton csak kigyók ha járnak.

És fejről szellőzvéen sisakját,
 Végig törli izzadt homlokát;
 Két arasnyi kék égnél alig több,
 Mellyet a fűknak fölötte lát;
 S föltekintvén bágyadó szemekkel,
 A szűk égbe illy szókat rebeg fel:

„Itt vagyok — szól — Árpád sarjadéka,
 Egy hatalmas, nagy király fia!
 Még anyámnak térdén enyelegve,
 Szállt fejemre ősi korona.
 Meglehet, hogy tágan állt fejemben,
 És azért is ingott úgy felettem.

Mást, elég, ha egyszer koronáznak,
 S koronája sírba száll vele;
 Én fejemre háromszor tevék fel,
 S mégis elfuvá a sors szele.
 Férfiságom ragyagó delében
 Koldus állok egy hon örökében!

Számkivetve önnön nemzetemtől,
 Megtagadva nőmnek általa,
 Elhagyatva minden jó baráttól,
 Balsorsomnak lettem labdaja.
 A szerencse kerekébe nyúltam....
 Mind hiába! hullnom kelle, s hulltam!

Isten! a ki láttál bíboromban,
 Ki bölcsőmben adtál koronát, —
 Láss a bűnbánásnak szörmezében,
 Adj az élőholtnak itt tanyát,
 Hol lehajtsam nyúgalomra főmet,
 S meg ne lássa senki temetőmet!“

Szól és vándorbotját földbe tűzi,
 Vas pánczélát messze elveti;
 Ásni kezd, s midőn jól mélyre ásott,
 Koronáját beletemeti.
 „A világ hivságát eltemettem;
 Most az isten virraszszon felettem.“

S harci kardjából szekercze válik,
 Fúr, faragsál, míg kunyhója áll;
 Így a zúgó fergetegtől óva,
 A vadaktól védelemben áll.
 Kis keresztet ácsol össze végre,
 S fel-kitűzi a lak tetejére.

S évre év jő, évre év mulandó,
 S egyre békén él a remete.
 Mint királynak, vészekkel csatázó
 Oczeán volt zajgó élete;
 Most a csendes völgy kristály patakja
 Nyúgodalmas éltének alakja.

GÉJZA KORONÁJA.

Ki áll amott a dombtetőn,
A bátor, büszke hős?
Termetben, mint a tölgy, sugár,
Izmokban dús, erős.
Övéről csügg vezéri kard,
Válláról kaczagány,
Szelíd fenség, önérzelem
Magasló homlokán.

Körötte harcban fáradott,
 Vad, véres hadfiak,
 Előtte győzelemjelek
 Halomban állanak,
 S mint nagy, halotti szemfödél,
 Vigasztalatlanul,
 A harc piarcza, Mogyoród,
 Hosszában elvonul.

Ki volna más, mint Géjza hős,
 A harcban is szelid?
 E fenség, ez önérzelem
 Kettőt sem ékesít.
 Karában a királyi vér,
 Mint kristály csermelye;
 Nemesbben még nem érezett,
 Magyarnek kebele.

Háromszor birhatá a hős,
 Apjának trónusát;
 S mindannyiszor nem tette föl,
 Az ősi koronát.
 Csak most, midőn elveszteni
 Indult a drága hont,
 Támadta meg, kergette el
 Székéről Salamont.

Még pillangók után szökölt
 A gyermek Salamon,
 Midőn királynak Géjza hőst
 Felkérte már a hon.
 De tisztelvén törvényt a hős,
 Az elsőség jogán
 András fiát kívánta volt
 Megtartni trónusán.

„A kis fiút — szólt a vezér —
 Még bölcsők rengeték,
 Midőn az ősi korona
 Fejére téteték.
 A míg hozzá ő tart jogot,
 Nem illet engemet!“
 S választ vezéri kalpagot
 A korona helyett.

De a király gonosz tanács
 Fondor sugalmain,
 Sértésre sértést ejt ni kész
 Atyjának bátyjain, —
 Elfordul a viszály alatt
 Királytól önhona;
 S ifju fején inogni kezd
 Ismét a korona.

Ki az, ki Pécsre megjelen,
 Roszért jóval fizet?
 Ki a királylyal újra kész
 Megkötni a frigyet?
 Ki volna más, mint Géjza hős,
 A legnemesb kebel,
 Kinél szelídebb és magasb
 Szűt senki nem visel.

A nép elébe vánkuson
 Egy koronát teszen,
 De ő szerényen felveszi,
 S királyához megyen.
 Annak fejére fülteszi,
 „Nem illet engemet.“
 Szól és megtartja kalpagát
 A korona helyett.

Nándorfehérvárt a király
 Vitézül dulta fél;
 De emberül csak Géjza lánt
 Az ellen sergivel;
 A hős szelid bánúsaért
 A hála s tisztelet
 Géjzához, kincscsel terhesen
 Küld békekövetet.

A dús ajándék közt a hős
 Egy koronát talál,
 De Gézza herczeg ettől is
 Megilletetlen áll,
 A czélzást el nem ismeri.
 „Nem illet engemet.“
 Szól és megtartja kalpagát
 A korona helyett.

Csak a midőn elveszteni
 Indult a drága hont,
 Csak a midőn a nép szava
 Űzé el Salamont:
 Fogadta el törvény s jogon
 Az ősi koronát,
 Vevé elő, kincsei közül,
 Kapott ajándokát.

S az ország kincséhez teszi,
 Ötvöst hivat elé,
 Hogy mind a kettőt ékesen
 Egygyé illesztené.
 Az ötvös összekapcsolá
 Mind a két koronát, —
 S így díszesíti az maig
 Királyink homlokát.

SZENT LÁSZLÓ.

(VIII. KIRÁLY, 1077 — 1095.)

CSERHALOM.

Mint a nyári fürgetegnek
Hirtelen jött zápora,
Tört Biharra pusztítólag
Rabló kúnok tábora.
És ha zápor volt jövésük,
Zúgó árviz elmenésük,
Melly elhordja a mit ér.

Igy a mit meg nem emészthet
 Tűznek vasnak élivel,
 Kún Ozul rabló csapatja
 Martalékul kapja fel.
 Kincseket hord garmadára,
 Hölgyeket ölel lovára,
 És honába visszazúg!

De nyomában gyors sereggel
 Kúnnak a magyar király;
 Cserhalomnál uton érve,
 Zord Ozullal harczra száll.
 Illy a tenger szörnyü képe,
 Ha belékap üstökébe
 A viharnek istene.

S zúg a kúnok vad csatája,
 Mint a vívó tenger zúg,
 Cserhalomnak s a Meszesnek
 Fölvert orma visszabúg;
 A magyarnak diadalma
 Zeng hozzá, mint szent zsolosma,
 Mennydörgésnek hangiban.

A tetőn áll, mint királyhoz
 Illik, első Salamon,
 A király után azonnal
 Bátyja, Géjza, fenn vagyon.

Leng a győzedelmi zászló;
Még csak egy nincs köztük, László,
A legbajnokabb vivó.

László herceget ne kérdje
Senki: hol van, merre jár?
László herceg ott van, a hol
Rá dicsőség fénye vár.
Len a völgyben, mint a karvaly,
Egy menekvő kúnt nyargal
Szép leánynyal gyors lován.

És a szélnek zúgásából,
Mellyet kelt a nyargaló,
A leánynak esdeklése
Mint siró dal hallható, —
S László herceg lóra pattan,
A rabló nyomába villan,
Bár balkarja vérezik.

A rabló pihent lovon jár,
Mint a szellő száll, halad;
László herceg paripája,
Mint letiltott gondolat,
Száll ugyan elcsüggedetlen,
De fúradtan s szárnyszegetten,
S el nem éri a futót.

S szól a herczeg végreménynyel,
 S szellő hordja hős szavát :
 „Hajja húgom, hallj a szóra!
 Vesd magad rablódon át,
 S rántsd a földre őt karoddal,
 Ha máskép nem, önmagaddal.
 S, esküszöm, megmentelek.“

Szól a bajnok; a leánykát
 Félelem karolja át,
 De reménye végperezében
 Megkisérti a tusát.
 Megfordúl ölen a kúnak,
 S mind a ketten földre hullnak,
 A zúgó mén elszaguld!...

És erős párbajban állnak
 László herczeg és a kún!
 Így tör és zúg egymás ellen
 Két oroszlán iszonyún.
 S a csatának rénzajára
 A leányka szeme zára
 Ájultából felnyilik.

„Bajnok, bajnok! balkarodból
 Mint a csermely foly a vér, —
 Felsikolt a szép leányka —
 Hagyd a harczt, istenér’!“

,A sebet vitéz csatában
Kaptam, nem rablótusában' —
Szól a bajnok s ví tovább.

„Bajnok, bajnok! homlokodról
Piroslík a hősi vér!
Hagyd a harczt — esd a lányka —
Hagyd a harczt, istenér! “ —
,Istenért, isten nevében
Harczolk, bizzál hívében,‘
Szól a hős és egyre ví.

„Bajnok, bajnok! ujra vérzel,
Hagyd a harczt, istenér!’ “
,Nézd a rablót, — mond a bajnok —
Több azon s ujjabb a vér’...
És a hősi harczi szellem
Lángot gyújt a szűzi mellben,
Ad karába tetterőt.

S mellyet elvetett a bajnok,
Harczi bárdjáért kele...
Látja a kún, s félreugrik,
De László már sújt vele.
A csapás elég erővel
Hullt rája, hogy fejével
Porba hulljon a vitéz.

Mert vitéznek mondható az,
 A ki ekkép küzdhete,
 S méltó, hogy László karától
 Hullt el ifju élete. —
 Szép meghalni szép leányért;
 Szebb, kezétől nyerni hős bért
 Érte tett szolgálatért.

A leányért halt az ifjú,
 Ajka szebb halált se kér;
 De a herczeg hős tusája
 Önmagának hősi bér, —
 A dicsőnek kebelére,
 Bármí szép a lány füzére,
 Hervadó díj — a virág.

Ö feléje szívet és kart
 Egy nemzet szerelme tár;
 Rá egy édes jó anyának,
 A hazának csókja vár.
 S a dicsőség fénysugára
 Lesz a kéz, melly homlokára
 Nyújt örökzöld koszorút!

SZENT LÁSZLÓ HADJÁRÁSAI.

Dicső László királynak emléke szent nekünk,
Nagy és szép életéről híven emlékezünk,
Korának büszkesége, honának csillaga,
Csatákban fűlsereggel felért ő egymaga.

Mint csillagok közt a nap, kivált tekintete,
Erőben és szépségben nagy hősi termete;
Ki a midőn megállott közöttte serginek,
A legdelibb vitézt is vállal haladta meg.

S a milly kemény volt bárdja, mellyel csatára kelt,
Olyan szelíd a pálcza, mellyel kormányt viselt.
S a millyen tisztessége volt emberek előtt,
Oly kedvességben tartá az égben isten őt.

László királyt országok és népek tisztelék,
Csak a vad és kegyetlen kunok nem rettegék:
Megtámadák országát, fogyaszták nemzetét,
Harácsul elhurczolták véres verejtekét.

S László király szívében haragnak lángja kel,
A pusztitókra mégyen hadjáró sergivel;
Megy nappal és megy éjjel, mint siető folyam,
Hogy úton érje a kúnt, a míg be nem rohan.

Sem fárasztó hegyeknek nem gondol ormival,
Sem rengeteg erdőknek útlán útjaival:
Járttá leszen előtte posvány és ingovány,
Általtör a völgyeknek útgátló szorosán.

De lankadás csüggeszti a megfáradt hadat,
Ételben és italban látván hiányokat;
Haladni sem erője, sem kedve senkinek,
S lázadni kezd s morogni a máskor hű sereg.

László király azonban, nem vesztve el hitét,
Buzgó remény hevével imádja istenét;
Imája lengé szellő szárnyán az égbe száll,
S istennek zsámolyánál meghallgatást talál;

Mert im a rengetegnek országa megriad,
 Miként parancsra, zúdul elő ezernyi vad,
 Nehéz bialesordúkkal szellábú szarvasok
 Űgetnek szerteszéllal, hogy a föld megrobog.

S van dárdák és nyilaknak hullása, hull a vad,
 Reménytelen tápjának örvendve zúg a had;
 Rakástüzek lobognak, van szörnyü nyársalás,
 Királyi lakomával ér a lakmározás.

De a lakmározásra új szükség áll elő,
 A szomjazás gyötrelme kinzó és égető!
 „Kicsinyszivük — kiált fel László — ne zúgjatok,
 Isten, ki élet elvert, szomjút is oltni fog!

E szikla itt, ez érzés nélküli ködarab,
 Hálásabb istenéhez“ — szól s a sziklára csap.
 S im a rideg köszírtnek megnyílik kebele,
 Mint áldás foly belőle egy kristály csermelyc.

A nép öröm- s hálától eltelve térdre hull,
 Istent imád s Lászlónak előtte leborúl.
 S iván szomjú torokkal istennek szent vizét,
 Hallatlan harcra edzi vitézlő erejét.

S már ordít a kunoknak rettentő tábora,
 Lovak tipró nyomából felszáll a föld pora;
 A két had összezsattan, két részről hull a vér:
 Kié lesz a csatából a diadalmi bér?

Kié lehetne másé a harczy diadal,
 Mint Lászlóé, ki harczol isten villámival?
 A kún futásnak indul; utána a magyar,
 Mint zúgó szélvitorlán a pusztító vihar.

Egyetlenegy reménynyel van még a kún vezér,
 Hogy László a futó had nyomába el nem ér.
 „Hányjátok el, mitek van! — népére így kiált —
 A martalék aranypénzt, az még talán megvált.“

S mint jégeső özönnel hullong ezüst, arany,
 László hadát gátolni vad rohanásiban;
 De László áhitattal istenhez küld imát,
 S a csába érez lehullván mind, kővé válik át.

A rohanó magyar had elhajt a köveken,
 Kapoles vezér hadával a győzőé leszen.
 A győzőnek kezében van irgalom s halál;
 „Halál annak fejére, ki néki ellenáll.

Élet, kegy és lakó föld, ki hódolásra kél,
 S pogány hitén Krisztusban új hitvallást cserél.“
 A kúnok elfogadják a győzőnek kegyét,
 S maig lakjuk utódi a Zagyva dús közét.

KÖNYVES KÁLMÁN.

Könyves Kálmán, díszes korszakának,
Trónusába ült László királynak,
S ha beléült, azt a végre tette,
Hogy király s ne báb legyen felette.

Könyves Kálmán, bár királyfi, pap volt.
De mihelyt királyi bátyja megholt,
A tiárát a végből letette,
Hogy király lesz püspöknek helyette.

S ha kemény volt s szigorú kormánya,
Csak azért lön, mert elég hiánya
Volt a kornak s önnön nemzetének,
Kik nem érték röptét szellemének.

Könyves Kálmán mitsem gondol ezzel,
A bűn, ármány s vakság ellen felkel.
Egy kezével könyvet ír az észnek, ')
Más kezével fegyvert tart a vésznek.

S fény s dicsőség szállt magas nevére,
Bölcsesége hét országra ére;
Tisztelettel tisztelé hazája,
Félve nézett a külföld reája.

Ti valátok, kik feltámadátok
Rá, legelsők, hűtelen horvátok!
Kik megértvén Lászlónak halálát,
Megvetétek a hon új királyát.

Nagy, nehéz volt második csatája,
A keresztes had jöven reája;
Hadjá volt még büszke Ádriával
S itthon öccse lázadó hadával.

De serényen átkelvén a Száván,
A horvátot fékbe teszi Kálmán;
A keresztes had dúló csoportja
Megfenyítve sátorát elhordja.

Itthon a vész elcsendül szavára,
S ő felette áll, mint nap sugára,
S lesz haragja nagy, mint volt kegyelme —
Végszikráját veszté türelme.

Büntetése nagy leszen s kegyetlen,
Mint a vétek nagy s engesztelen;
Pártos öcsese elhull seregével —
S lakol érte mind a két szemével.

Könyves Kálmán szigorú erélyét,
Törvénykönyve bűnirtó betűjét,
Diadalmit győztes fegyverének
Büszkén zengi még a honfiének!

A KERESZTESEK.

Mint kerengő örvény forгатagja,
Fél Európát szent ábránd ragadja;
Orbán pápa üdvigéretére,
Félvilág száll harcznak mezejére.

Kardot, pánczélt köt fel a zarándok,
Szőrcsuhákat öltnek a királyok,
Ezredéves emlékünnepeére,
Krisztus sírja visszavételére.

S mint a hegyről zúduló pataknak
Nyomról nyomra ársjai megdagadnak,
Jó a tábor, — bajnok seregébe
Mint raj omlik a táj csöcseléke.

Melly, a merre jár zűrzagyva hadja,
 Vakhitének rombolásit hagyja;
 Melly a merre jó fék s rend hiában,
 A határon, mint — a tizcsapás van!

Vészharangként zúg Kálmán fülébe
 A zarándok népnek költözése;
 S ha utába e hazát is ejti,
 Vége jó nem lesz, előre sejtí.

S bár miként zúg a vakhit reája
 S képmutatók színes álorenzája:
 Kálmán érzi, hogy szentebb hazája,
 Mint a más föld bármí koronája.

S el-kiáll népének védletére,
 Jó sereggel honja mesgyejére,
 Adni a békesnek menedéket,
 A dúlónak — véres fenyítéket.

És előtte számtalan sereggel
 Békességben már két had haladt el;
 De rajongás a harmadikában,
 Mint a sáska dúl, pusztít utában.

S a királynak elfogy türelme,
Hidjok többé nem lehet kegyelme;
S mint istenkéz, igaz ügy vezére,
Sujt az árnak dülő tengerére. —

S diadalma mezején, Mosonynál,
Még hős Kálmán hős hadával ott áll:
S mintha minden fűszál kelne lábra,
Újra újabb had jön a határra.

Vad kalandor — Emico nevére —
A rajongó tábornak vezére;
Táborában csak kevés, kit a hit,
Kit magasztos, buzgó ihletés vitt.

Táborában, harczosok sorában,
Nősereg jár-kél barátsuhában,
S börtönöknek bűnös régi népe,
És a földnek minden csőcseléke.

S bármi gyorsan jönnek tájról tájra,
Gyorsabb a hír, tetteik bírása;
S készen várja Kálmán a jövőket;
Nincs kegyelme áthocsátni őket.

S harczba száll egymással a két ellen,
Dühös a harcz s engesztelhetetlen.
A király Mosony várába zárul,
A keresztes nép ostromra járul.

Mint a hordót abroncs karikája,
Fogja át a várt a tábor árja,
A vidéknek erdejét kivágja,
S a falaknak bástyáit meghágja.

Mind hiába! a dicső királynak
Daliái mint a szirtek állnak;
Győzni tud csak Kálmán hősi hadja,
Itt is ő, ki a babért aratja.

A keresztes népnek sokasága,
Mint a szélben a katáng virága,
Mégfutásban keres menedéket,
De halált lel csak és szörnyü véget.

És zudulhat a vakhit reája,
Képmutatók színes álorczája:
Kálmán érzi, hogy szentebb hazája,
Mint rajongás ábránd koronája.

KÁLMÁN VÉGNAPJAI.

Egy ősz király lépdél le, föl
Hosszú szobák során ;
Mint üstökös, hosszan lebeg
Dúlt fürte ősz agyán.
Mikéntha tűzvész üldené
S kísértetes lidércz :
Meg-megfutamlik, majd megáll
Jegedten, mint a bérce.

Kálmán király ő, százada
Nagyhírű bajnoka,
Szellem- s lélekben óriás,
Most — annak csak roma !
Ott áll, miként a földközön
Kihamvadt tűzhegy áll,
S a szellem bíbor hajnala
Fején dicskört csinál.

Körötte nagyság képei,
Harc- s győzelemjelek,
S a könyv, mellyet népének irt,
Mint gyémánt fénylenek;
De ah, mit ér e fény, e dics,
Mit ér immár neki,
Ha egy botlása mindannyit
Megsemmisítheti?

Mi díja van? egy óriás,
Nagy félreértetés —
Az emberektől kárhozat,
A sorstól szenvedés.
Kálmán királyt kicsiny kora
Törpén ítélte meg;
Hallgassátok történetét,
S aztán — ítéljete! — —

Már szemben álltak a hadak,
Már vonva volt a kard,
Hogy pártesatában a magyar
Fogyaszsa a magyart;
Várkonynál álltak szemközött,
Kálmán a hős király
És Álmos öcsese, jelszavok:
„Vagy élet vagy halál.“

De eltekintvén a király
 A két rokon hadon :
 „Miattam, pártviszály miatt
 Ne veszsen a rokon !“
 Szól a király, s a zendülő
 Testvérnek megbocsát, —
 S Velence ellen vezeti
 Csátára kész hadát.

S Velence már rendülni kezd,
 Velence már inog,
 Spalatro, Jadra hullanak
 S a tenger-városok.
 De ím a Hernád partjain
 Új zendülő riad :
 Álmos herczeg másodszor is
 Hoz támadó hadat.

A hős király babérait
 Elhagyni kénytelen,
 A lázadót fenyíteni
 Kassánál megjelen.
 De vért nem szomjaz a király :
 A harcz diadalát
 Királyi kegygyel üli meg —
 S öcscsének megbocsát.

A herezeg a templomba megy,
 Oltár kövére hull,
 S Kálmánnak esküt esküszik
 Hűségi zálogúl; —
 Csakhogy le sem száradt a csók
 A szent könyv tábláján,
 A mellyre esküdt, már meg új,
 Bünterv borong agyán.

Pozsonynál állnak sergei:
 Nehéz német hadak,
 Velök csehek, völgyön, hegyen
 Pusztítva zúganak.
 De sarkon éri a király
 A gyűlevész hadat,
 Elszórja Henrik táborát,
 Hogy híre sem marad.

Álmos herezeg lánczokban áll
 A hős király előtt:
 „Nem érdemlem bocsánatod;
 De halld az esküvőt:
 Hamúval hintem meg fejem,
 Szörmezbe öltözöm,
 Palaestinába bújdosom
 Leróni rút bünöm!

S ha tiszta lesz, mint lilium,
 S szeny nélkül e kebel:
 Akkor fogadj, bátyám, király!
 Ismét karodba fel.“
 Szólt, s a király lágyulva mond:
 „Menj, fecske, feketén:
 S térj meg fehérén, mint galamb,
 Egy új lét reggelén.“

De mint a hófehér galamb
 Hollóvá nem leszen,
 Fehérre liljomok között
 Sem lesz a szerecsen:
 Ugy tér meg Álmos herczeg is,
 Bár négy nagy év után;
 A nyugtalan szív most is az,
 Melly volt, baloldalon.

„Bocsánatával megaláz,
 Kegyelme tör nekem!
 Bocsánatát nem kérem én,
 Kegyelmét megvetem.
 Vagy én ülök székébe föl,
 Vagy ő marad király;
 Kiált dühében — s akkoron
 Te jőjj el, oh halál!“

Szól és kezébe tört ragad
 Vitézi kard helyett,
 Gyilkossú válik át a hős,
 Illy mélyre sülyedett!
 A nap s az éj kitűzve van,
 Melly a királyt magát,
 S apjával együtt irtsa ki
 Egyetlenegy fiát.

„Isten! te láttad és tudod —
 Kiált a bús király,
 S nemes szívében megszakad
 A türelemfonál —
 Isten! te láttad és tudod,
 Vérét nem szomjazom —
 De gyilkos ellen éltemet
 Az égre! megovom!

Szemet szemért! fogat fogért!
 — S parancsa iszonyú! —
 Apáért bünhödjék apa,
 Fiúért a fiú!“
 Szólt s parancsa teljesül,
 Mint adta, iszonyún,
 A pártütő gyilkos apán
 S az ártatlan fiún! ¹⁾

De a boszúnak perczei
 Korán lepergenek —
 Vérben nem lelnek enyhülést
 Magasb, nemesb szivek.
 A megtorlásnak pallosa
 Mindíg két élre szeg;
 Vigyázzon, a ki sújt vele,
 Magát ne vágja meg.

S a nagy király órákig ül
 A vérparancs után,
 El-eltekint hős napjain
 S a vérnap alkonyán.
 De merre néz, de merre lát,
 Egy kép csak, a mit lát,
 Kivájt szemekkel véresen
 Öcsesét s vétlen fiát.

S a merre néz, a merre lát,
 Lát annyi csillagot,
 Miket mennyére fémleni
 Dics és érdem rakott.
 De, mint világvesztette szem,
 Mind, mind olly fénytelen!
 Egy-egy kivájt üreg gyanánt
 Függnek fölötte fen.

Látjátok, mint lépdél le, föl
 Hosszú szobák során?
 Mint üstökös, hosszan lebeg
 Dúlt fürte ősz agyán.
 Kálmán király ő! százada
 Nagy hírű bajnoka,
 Szellem- s lélekben óriás,
 Most — annak csak roma!

Mi díja van, hogy hős kara
 Vitt annyi hős csatát,
 Tengertől tengerig vivé
 A nagy magyar hazát?
 Hogy bűn és vakság arczíról
 A fűtyolt elvoná,
 Jog és igazság csillagát
 Az égről elhozá?

Mi díja van? egy óriás
 Nagy félreértetés —
 Az emberektől kárhozat,
 A sorstól szenvedés.
 Kálmán királyt kicsiny kora
 Törpén ítélte meg;
 Ti hallátok történetét —
 Fel hát — ítéljetek!

MÁSODIK ISTVÁN.

(X. KIRÁLY, 1114 — 1131.)

A VAK TRÓNÖRÖKÖS.

Pécsvár kolostorában a csend halotti mély,
Csak tornya érez golyóján suhong az őszi szél.
Belül, mint a köpüben sejt mellett sejt vagyon,
Hosszú, keskeny sorokban hajlék áll hajlokon.

A keskeny hajlokokban sok jámbor szerzetes;
Közöttök csak barátot, mást senki nem keres;
Bizton lakik tehát a jámbor sereg között
E hajlékszövényben az üldött, számüzött.

Egy ifju ő, korának virágzó reggelén,
Kit rejtve tart a zárda; sugár szép természetén
Könnyű, szelíd kellem leng, fenség ül homlokán,
De arcza szenvedéstől olly síri halovány!

Hiányzik abból a kedv- s örömnök bíbora,
Hiányzik az életnek két gyöngye ságara,
A szemnek két világa, melly nélkül, mint a menny
Csillag nélkül, az arcz olly siralmas éktelen.

Ott ül keskeny lakában a bánatos fiú,
A zöld ernyő szalagja mint martyrkoszorú
Szorúl halántékára, körötte síri csend
S örök, sötét borúban végetlen éj dereng.

De ím ajtója nyílik, a bús vak fölfigyel,
Neszéről ismerős a jövők lépésivel;
Pál püspök és Ottmár gróf, a kik beléptenek. --
„Isten hozott, jótévék, megint eljöttetek!”

Kiált az érkezőkre s elejbéjük siet,
Tapintva bár, de bizton meglelve keblökét.
De ők az öleléstől ma visszaállanak,
Helyette mind a ketten térdökre hullanak.

„Engedd, kegyelmes herczeg, hogy karjaid helyett
Ma és ezentul tédről köszöntsünk tégedet!
Légy üdvözölve, Béla! — kiált mindegyike —
Király és trónutóddá lett Álmos gyermeke!“

Mondák, a sok keservre vigaszt hozván neki,
Mindketten a királynak, Istvánnak hirnöki,
Kit székes városában kórágján hagytak el
Fontos tanácskozásban országa rendivel.

Ott a tanácskozásnak vitája abban áll:
A magtalan királyra ki légyen a király?
Istvánban Árpád vére végkép haland-e ki?
S ha nem, ki az, ki trónján joggal követheti?

„Istvánban Árpád vére, — a többség így riva! —
Mert nincsen férfiága, kétségtelen kihal.
Avvagy talán Boricscsal korcs vérnek adjuk át
Árpádnak szent örökjét, az ősi magyar hazát?“

Borics Kálmán neje nek, de nem Kálmán fia,
És így az Árpádvérnek sem vére, sem faja.
Az ősi tölgy kiszáradt; ültessünk új gyököt,
De korcs hajtás ne sértse az ősi törzsököt!“

Szólának a választók; de köztük voltak
Pál püspök és Ottmár gróf, kik titkot tudtanak;
Tudták, hogy ifju Béla, Álmosnak vak fia,
Árpádnak tiszta vére rejtekben hol vala.

Tudták, mert ők nevelték az üldött herceget,
S elárulák, a zárda milly kincsét rejteget:
Egy bár sugára-vesztett, de érvényes követ,
Kitöltni koronánkon a támadt üreget...

S ott vannak a gyűlésen, ők és az ifju;
Láttára minden szívben leül a háború.
A rajta ejtett sérvnek gyászos tekintetén
Íránta lángra gyúlad a nemesb érzemény.

És a király, karába szorítván rokonul,
Testvéri indulatnak hevével ráborul:
„A mit Kálmán apámtól szenvedtél büntelen,
Jóvá teendni — szólott — az én dolgom legyen.

Engem kinos kórágym többé föl nem bocsát, —
Bird és viseld helyettem e trónt és koronát;
Tedd, a mit nem tehettem: sok szenvedésidért
Terjeszd sok nemzedékre a hős árpádi vért.“

Mondá, s aggó szivére öltött örömruhát,
 Testére, bünbánólag, daróczból szőrcsuhát, ¹⁾
 S mert életében úgy élt, mint nem kellett vala,
 Könnyülni vélt halálban a meznék általa.

Ruhának nincs varázsa, habár barátruha.
 István király kinján sem segít a szőrcsuha.
 De a mi a halálban lelkének nyugtot ad,
 Az szép s nemes tettének forrásából fakad.

MÁSODIK vagy VAK BÉLA.

(XI. KIRÁLY, 1131 — 1141.)

AZ ARADI GYÜLÉS.

Országyűlésben voltak Aradon,
Segíteni Bélán és a köz bajon;
Pártolta nagy rész a felkent királyt,
Más rész Boricsnak zászlajához állt.

Borics herczegnek fájt a veszteség,
Hogy anyja vétkeért száműzeték; ¹⁾
A vak rokontól kéri trónusát,
S kiszegzi Béla ellen zászlaját.

De a gyűlésben szónak árja foly,
 Ár és apály fejklik hullámiból;
 Növekvő ár közt áll a vak király,
 Boricsnak pártja a fogyó apály.

Ki az, ki e zaj tengerére lép,
 Mint a kelő reg fénye ifju, szép?
 Egy ifju hölgy az, természetben deli,
 Mint a madár olly könnyek léptei.

Bogárszemében két csillag ragyog,
 Mellynek tükrében egy ég mosolyog,
 Mellynek tüzetől hó olvadna el, —
 Hogy álljon ellent néki a kebel?

Az ékes asszony nem más, mint maga
 A vak királynak nője, Ilona,
 A gyászos éjnek fénylen oldalán
 Hajnalderűben a legszebb korány.

Ajkán keservben fürdik a mosoly,
 Márványnyakára hollófürte foly,
 Kontyára tűzött hosszú fátyola
 Le földig mint egy gyászpálást folya.

Igy lép keresztül a gyűlt rendeken,
Előtte, merre lép, ösvény lesz. ·
Elér végtére a hol a király, —
S a trón utósó lépcsőjén megáll.

Ott, mint a nap, melly éjét szétszelé,
Arczúl tekint a gyűlt karok felé,
Mellette látni három kis fiát,
A legkisebbnek még szebb helyet ad:

Karjára vészi a még caccsemőt,
S ilyen mutatja fel magasra őt.
Egy istennőt vélsz látni hab felett,
Lecsöndesíteni tengervészeket.

Az égi napnak hő sugárira
Lecsöndesül a tenger vihara;
De Béla nője nem a bőszi vihart
Lecsöndesíteni tár a népre kart.

Kinyújtja azt mint vésznek ostorát,
Felkorbácsolni a vér háborát,
Kisújtja azt mint tűszövétneket,
Melly lánggra keltsen hűtlent és hivet.

„Örök czivódás lesz hát életünk?
Szentől szemünkbe nézzen ellenünk!
— Kiált fel a hölgy — a ki bujdokol,
Nem hű s királya ellen cselt kohol!

Szentől szemünkbe nézzen a magyar,
Ki, mint a felkent főt, más főt akar,
S ha van Boricsnak, a mi nines, joga:
Mutassa meg, ha van, hát szónoka!

Borics vérére bélyeg süttetett,
Egy nemzet mondott rá ítéletet;
Ha Árpád vére kell, im itt vagyon!
Olly tiszta az, mint forrás bérczfokon.

Itt van királytok, itt négy fiai,
Árpád vérének tiszta sarjai!
Az ősi törzshez vonz a kegyelet?
Ugy őt védjétek s e négy gyermeket.“

Szólt szenvedélylyel a hölgy s lelkesen,
S mit ajka nem szólt, hűn festé a szem,
S mellyek szeméből mint a gyöngyszemek
Arczán le, rózsák közt peregetnek.

Mutatta nekik a zöld szemköteg,
Melly a király szemét árnyalta meg,
Hová ragadhat véres trónviszály,
Ha nemzetegység éber őrt nem áll.

És mintha mind egy szájja válanék,
Csak egy kiáltás, egy szó hallaték:
„Bélán kívül senkit sem ismerünk!
Ő s nemzedéke a mi törzsökünk!”

S ki nem kiáltja, mit kiáltanak,
Mint árulóra kardot rántanak;
Csatává lesz a gyűlés szent helye,
Nem egynek hull el válláról feje.

A szenvedélynek kél országa föl,
Igazság mellett bosszú öldököl:
S meg nem szűn a harc vérengző tere,
Mig él Boricsnak végső embere.

S ha volt, ki vétlen veszte életet,
Bosszú ölé meg, avvagy gyűlölet:
A bűnös együtt hullott vélök el;
Nyugodjanak mindnyájan békivel!

Ekkép tartottak gyűlést Aradon;
 Vak Béla bizton ül a trónuson;
 Alatta nagygyá nem lett nemzete,
 De bűt s keserveket sem szenvedé.

A TESTVÉRI OSZTÁLY.

Folyt már a trónviszály miatt
Testvéri vér elég,
S három fiáról a király
Ekkép rendelkezék :
Első szülöttének hagyá
Királyi trónusát,
A másik kettőnek külön
Herczegpalástot ad.

„Atyám példája és enyém
 Rettentsen bennetek!
 Egymásra trón s birtok miatt
 Fegyvert ne fenjeteek.
 Tegyétek itt kezembe le
 A hűség esküjét,
 Hogy mindegyik megtiszteli
 Testvére örökét.“

Szólt és fejével hátradőlt
 Ágyán a kór király,
 Szemét be sem kell húnynia
 Halála álminál;
 Sötét éjféllal vont a be
 Rég annak csillagát
 A trónviszálynak ördöge
 S testvéri pártviták.

A böles király vak Béla volt,
 Ki így rendelkezék,
 S szavára a három fiú
 Szent esküt esküvék:
 „Ugy érje átok vagy malaszt
 Mindegyiknek fejét,
 A mint egymásnak tiszteli
 Testvéri örökét!“

Esküt sok ember esküszik
 Isten s oltár előtt,
 De hány, ki azt megtartani
 Bír lelket és erőt?
 A föld anyagtelet érdeki
 Az embert eltelik,
 S az élet omló tengerén
 Hajóját ők viszik.

Esküttek ők is esküt, a
 Három királyfiú,
 Előttük apjok sorsa is
 Mint intő gyász ború :
 De sem az eskü szent szava,
 Sem apja végzete
 Istvánt háborgó álmival
 Nem csöndesíti le.

S míg a király szabad mezőn
 Szabad csatákra jár,
 Fürtét babérral környezi
 Hírnév és dicssugár :
 Szerémnek fondor hercege
 Elbú mint a bagoly,
 Lappang, sziszeg, mint a kigyó,
 S bátyjára vészt kohol.

De résen áll távolban is
 A harczoló király,
 Öcscsének titkos tervihez
 Kulcsot, nyitát talál.
 Fényes kiséretet veszen
 Vitézlő társiból,
 S vendégül csöndes alkonyon
 Szerém várába szól.

Istvánnak arczán meglepés
 És aggály változik,
 De csak hamar mély tisztelet
 Burkába rejtezik.
 Isméri a király e szint,
 S öcscsével fog kezét.
 „Jöttöm ne lepjen meg, öcsém!
 Hozzád jó ügy vezet.

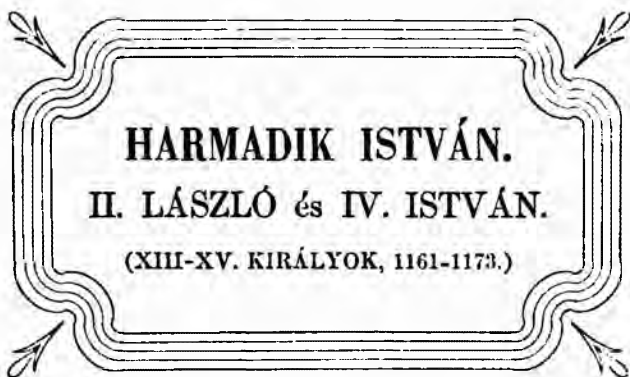
„Tudván tudom, hogy kebledet
 Ohajtás szállta meg,
 Jóságaiddal vágyaid
 Betöltve nincsenek.
 Kicsinyled, a mellyet nyerél,
 Tenherczegségedet;
 Adok tehát nagyobbat én
 A kis birtok helyett.

E naptól fogvást tér a föld.
 És tág az út, öcsém!
 A nagy világ föl és alá —
 De itt, ez itt enyém!
 A fölségáruló java
 Fejünkre visszaszáll “ —
 István herczeg szíven a vér,
 Száján a nyelv eláll!

Korán lépé meg a király,
 Elveszve a remény!
 Reggelt se vár, utat se néz,
 Fut, merre tud, szegény!
 Mint üldöző rém kergeti
 A lelkiösmeret, —
 Konstantinápolynál veszen
 Első lélekzetet!

Igy bünteté meg a király
 Az eskü- s hitszegőt,
 S tovább folytatja dolgait —
 Ki merje bántni őt?
 Sem a görög császár csatát
 Nem nyér a herczegért,
 Sem Fridrik a fölKent király
 Ellen győzelmi bért. ¹⁾

A herczeg ellen nemzete
 Közvéleménye áll:
 „Ki honja ellen vitt hadat,
 Az nem lehet király!“
 A herczeg ellen átka kél,
 Melly sújtja most fejét,
 Mert megtámadta hitlenül
 Testvére örökét.

TRÓNVISZÁLY.

Kelet gőgös császára, a fondor Mánuel
A dús magyar hazára hálózgat tervivel.
Vendégkész udvarában szives tanyát talál,
Ki a magyar királyok ellen viszályra száll. .

Ott van kegyencze István, a régen száműzött;
Testvére László herczeg hozzája költözött.
Mindketten a császárnak kegyelt védenczei,
De, a mit nem gyanitnak, csak vak eszközei.

Magasb és messzelátóbb hálózó tervivel
A két ifjú herczegnél a fondor Mánuel.
„A pártfogolt királyok, ha trónt nyerendenek,
Ámbár uralkodók, de hűbérím lénedenek.“

S arannyal és sereggel segíti védnökít,
Hogy a magyar trónusra — ő tegye kezeit.
S csatára száll — s mutatván rettentő táborát,
Védenczinek kikéri az ősi koronát.

Az ős királyi széken Géjzának fia áll,
Alig tizenkét éves még a gyermekkirály;
Ki fogja elhárítani fejről a vihart,
Ha illy hatalmas ármány emel reája kart?

Ott áll, miként tengerben bukdácsoló naszád,
Az cvezőt nem bírja, nem bírja horgonyát;
A szél szabad játékul hányná két part között,
Ha nem virasztna Isten szél és vihar fölött.

S letérdel áhitattal a szent oltár elé,
Kulcsolt kezét esdőleg emelve ég felé,
Buzgó imára nyitja ifjúi ajakát,
Ímigy zengvén az éghez érzelme panaszát:

„Mi átok dűl e házon, királyok istene!
Hogy az saját fiainak legbőszebb ellene?
Vérünkbe szállt-e átok, oh Árpádnak faja?
Vagy koronánkban rejlik a dűlás angyala?

Im, már a legelsőre, ki koronát viselt,
Istvánnak szent fejére tört testvérkéz emelt;
András üldözte Bélát, ez Andrást zúzta szét;
És ifju Salamonnak ki tudná sok bűnét?

Kálmán nemes vérére Álmos emelt kezét,
Mellyért fiával együtt olly gyászos vége lett;
A nemzet vak királyát Borics háborgatá;
Apámat öntestvére tronjáért zaklatá.

Győzött az ármány ellen Géjzának hős kara,
Győzhetni fog-e szintúgy még gyöngé magzata?
Isten, nagy és hatalmas! nyujts védő kart reám!
Ne hagyd a védtelent el, ne hagyd el én hazám!“

S Isten meghallgatá az ifjú király szavát,
Elsűjtja fellegetben haragja ostorát;
Az ostornak csapását megérzi Mánuel,
Megérzi a két herezeg, ki lázadásra kel.

László a sír urának köszönti birtokát
 Előbb, mintsem birtorlott székén hagyná nyomát;
 S István, a régi pártos, császári véd alatt
 Hiába visz hazája ellen görög hadat.

Istvánra lázadólag egész országa száll:
 „Ki honja ellen harczolt, az nem lehet király!“
 Mondák, s fejről elhull a rablott korona;
 Hű a gyermekkirályhoz egész magyar haza!

István hiába harczol, hiába ütközik,
 Éltének bűnpohára csordultaig telik;
 Mint hadfogolyt kísérik Pozsonyba lánczokon,
 Hol a gyermekkirály ül, István, a trónuson.

Az ifju még nem ismer boszút és nem szigort,
 Büntetlen elbocsátja a megrögzött bitort.
 A szív sugallatára bátyjának megbocsát —
 S soká s dicséssel hordozza fején a koronát.

A KÉT TESTVÉR.

Itt az ország! újra nincs királya,
Újra nincs a megholtak fia!
Gondja volt a fondor cselszövénynek,
Hogy sirjába kelle szállnia,
Mielőtt a gyermeket ölelné,
A ki apját trónjában követné. ¹⁾

És a nemzet három pártra oszlik
A magyarnak régi átkakint;
Legközelb áll a királynak öcsese,
Béla herczeg vér és jog szerint.
S megy követség érte lóhalálba'
Mánuel császárnak udvarába.

De sokaknak Béla herczeg ellen
Aggalommal lelke van tele,
Hogy Göröghon idegen szokási
Kértelen is eljönnek vele:
S a királynét végezik bevárni,
Hogy szülése mire fogna válni.

Harmadik párt szinte tart Bélától,
Kit Göröghon és szokás nevelt;
Öcsese Géjza a nemzet neveltje,
Honfilelket nyert s magyar keblét.
Vajh kié lesz a verseny füzére?
És kinek foly, fog ha folyni, vére? — —

A királyné férfigyermekeket szült,
De korán halt, s pártja megszünék;
Géjza van még..., pártolói keblén
Hős kitartás s lángoló tűz ég.
De legyőzi Béla karja őket;
Megbüntetve mind a hitzegőket.

S hogy ne ontson honfivért hevében,
Elkobozza öcsescse fegyverét,
Öt kegyetlen zár mögé csukatja,
Eltemetvén ifju életét,
Hol reménye megtörött sugára
Süt egyedül rostély-ablakára.

S évek jönnek, évek elröpülnek
Boldogság és fájdalom között;
A királyon fénynyel és derűvel,
Búborúval a herczeg fölött.
A z gyémánttal himzi koronáját;
E z könyűvel szomorú magányát.

S íme híre szárnyal a hazában,
S fölver a hir ifjat, öreget:
Szelaheddin, a kelet villáma,
Visszavette Jeruzsálemet.
S újra felhág a félhold sugára
Jézus Krisztus szent koporsajára.

S újra hadba fél Európa készül,
Szent keresztet varr zászlóira,
Sándor pápa teljes búcsujára
Milliókra árad tábora.
A magyart is hirdetett malasztja
Értte fegyvert fogni felgyulasztja.

De királyát itthon tartja gondja ;
 Béla, bármint vágyna, nem mehet ;
 Harcza áll a tengervárosokkal,
 Honn Job érsék békétlenkedett. ²⁾
 S hogy legyen mégis, ki megy nevében :
 Elzárt öcsese börtönébe mégyen.

Ifjuságuk első reggelében
 Mind a kettő két villám vala :
 Ketten együtt összeütközének
 S egyikének megtört sugara ;
 Most a férfikor dicső delében
 Együtt sírnak egymás hő ölében.

Ez könnyűt ont édes ifjuságán,
 Melly szabadság nélkül hervada ;
 Az kegyetlen bánását siratja,
 Melly alatt testvére sorvada.
 De a villám mindkettő szívében
 Meglohadt a férfikor delében.

És találván újra ketten egymást,
 Rombolás és ütközés helyett,
 Mint ha két csillag köszönti egymást,
 Békülésre nyujtanak kezét.
 S a királynak kegyelemszavára
 Megnyilék a herczeg régi zára.

A szabadság égi érzetében
 Géjza lelke, szíve fellobog,
 Mint a sólyom büszke csattogással
 A Szentföldre vágyva elrobog.
 Ott szabadság a pálya vár reája,
 S hogyha más nem, lesz dicső halála!

A király is megkönnyül szívében,
 Harczihoz lát, diadalt arat;
 Honn Job érsekkel bevégzi dolgát,
 A hazának hajt új hasznokat.
 S hogyha egykor elhunyan sugára,
 Lesz, ki lépjen apja trónusára.

A KIRÁLY VÉGRENDELETE.

„**K**irály valék, betöltém fenséges tisztemet,
Népemnek és hazámnak szentelvén éltemet;
Az ősök alkotmányát hiven megőrizém,
De hol javítani kellett, az újat is merém.

A sok viszálykodás trón és korona miatt,
Miket vetett, megtermé a sárkányfogakat:
Jog és törvény tapodva, százszor kijátszaték,
A fejdelem személye hábul tekinteték.

Irott szó bizonyítja most már a szent jogot, ¹⁾
Az biztosítja s védi szintűgy a birtokot.
A királyi tekintélyt polezára víttam én,
A trónra visszaszállott a régi dics, a fény!“

Igy szól önérzetében nyugottan a király,
 Körötte országának választott színe áll.
 „Egyet nem teljesíték, mi bántja lelkemet;
 Isten s a pápa bírják — folytatja — eskümet.

A szent keresztet eském fölvenni egykoron,
 S Krisztus koporsajához vezetni táborom.
 De boldog isten birja az ember szándokát;
 Nem engedé hivének beválnia szavát.

Kevés idő multával birám előtt leszek,
 Azért szent ünnepélylyel illy rendelést teszek:
 Első szülöttem Imre királyszékembe lép,
 Legyen alatta boldog a nemzet és a nép!

Ifjabb fiam számára e kincseket hagyom;
 Czéломra évek óta sok gonddal halmozom.
 S hagyok még pótolásul reá jószágokat,
 Mellyekből fölszerelje, melly kellend, a hadat.

Helyettem a Szentföldre ő vigye a magyart,
 Az Ur kezében ostor, legyőzze a vihart.
 Ez vég ohajtozásom, parancsom, végzetem!“
 Szólt s rá megesküvének, kik voltanak jelen.

S Imrének átadatja a pálczát, koronát.
 Endrének elhóztatja az új lovagruhát;
 Maga tüzi reája a szent kereszt jelét.
 Így végezé be Béla példásan életét.

IMRE.

(XVII. KIRÁLY, 1196—1205.)

A KIRÁLY VESSZEJE.

Szemben állott két erős had,
Szomjan egymás életére;
Imre s Endre, két királyfi,
Voltak a hadak vezére.
A hadak rokonfelekből,
Hős magyar fiakból állnak,
Mint a kettévágott alma
Két hasúbjai valának.

Halmon innen, zöld mezőben,
 Táborával Imre állá,
 Elsőség és jog szerint a
 Nemzetnek fölkent királya;
 Délczeg ifjak, bajnok őszek
 Járnak, kelnek táborában,
 Püspökök s papok sétálnak
 Tiarákban és talárban.

Túl a halmon Endre herczeg,
 A királynak öcsese látszik,
 Kalpagának kócsagával
 A hajnal sugára játszik,
 Délczeg ifjak, bajnok őszek
 Erdőt képeznek körötte,
 Melly a tér ugar kopárán
 Zöld sudárát felütötte.

S innen és tul a kelő nap
 Rózsatengert hint a tájra,
 Fű, virág gyöngyárban úszik,
 Mit a harmat sírt reája;
 Mint támadjon a hadakban
 Vér s halálnak gondolatja?
 Életinger- és örömré
 Öket a látvány ragadja.

S mint a méhe, rajt eresztvén,
 Nagy zsibongással megindul,
 A királynak táborából
 Ifja, véne útra mozdul:
 Pillanathban átrajongnak
 Endre herczeg táborába,
 S mint tengerben két folyóvíz,
 Hullnak egymás tárt karába...

„Mért csapoljuk a magyar vért
 Két külön folyó medrébe,
 Hogyha egyesíteni bírjuk
 Egy medernek köz ölébe?
 Vagy, ha folyni kell a vérnek,
 Folyjon el honvédelemben,
 Német ármány és görög csel,
 Vagy tatár dúlások ellen!“

Igy kiáltnak, s készek Endrét
 Üdvözölni új királynak; ...
 De hűséggel Imre mellett
 Még hű nép van, a kik állnak.
 S Endre herczeg, elkapatva
 A közel siker hevétől,
 Harcztalán távozni büszke
 A csatának színhelyétől.

S erejének nagy sokától
 Elbizottan, telhetetlen,
 Támadót fuvat, kikelvén
 Népchagyta bátyja ellen.
 „Jőjj elő — kiált kevélyen —
 Országodnak táborával;
 Hadd lássuk az éj királyát
 Jöni csillagok hiával!”

Elhagyatva, mint hajótört,
 Mint viharroncsolta gálya,
 Áll kevés hivei körében
 A magyar fölKent királya;
 Látja népe pártolását,
 Hallja öcsce gúnybeszédét,
 Merre fordul, szégyen és vész
 Fenyegeti végreményét.

És miképen a hajózót
 Ép a vésznek pillanatja,
 Melly örökre elmerítné,
 Legmerészb hőssé avatja:
 A király egy óriás lesz
 Fenségének érzetében,
 Földfeletti lelket érez
 Forrni karja- s szíverében.

S elhajítva, melly fődözte
 Harczy mellét, vaspánczélát,
 Oldaláról lekötözve
 Életoltó kardaczélát:
 Mint egy könnyü fűzfa ágat,
 Nem veszen mást jobb karába;
 Így megy, egymagán, kíséret
 Nélkül Endre táborába.

„Meglátandom, — így kiált fel,
 Vesszejét tartván az égre —
 Ki merészli fölemelni
 Karját a király fejére?“
 S megy miként a nap sugára
 Fellegosztva mén előre;
 A királyi szent tekintély
 Egyedüli véde, őre.

A hadak, mint a villámtól
 Megvakitva, sujtva állnak,
 S rendeik közt öntudatlan
 Rést engednek a királynak.
 Bámulástól kötve vannak,
 Meglepéstől elbűvölve, —
 S ő megy Endre sátoráig,
 Hajszála sincs meggörbülve!

S érve öcsését sátorában,
 Félistenné vál alakja,
 Néma, büszke, szent haraggal
 Karján Endrét megragadja.
 S át, miként jött, a sorok közt
 Táborába visszamégyen...
 Csak hogy már most Endre lépdél,
 Mint fogoly, kíséretében.

HARMADIK LÁSZLÓ.

(XVIII. KIRÁLY, 1205. VIII hónapig.)

AZ ÁRVA ÉS GYÁMJA.

Bécsben nyitott koporsó a várlak termiben,
Tépett virág közt benne egy szép gyermek pihen,
Mellette fátyolában siralmas anyja áll;
Igy áll a gyászfüz a tó elnémult partinál.

Mint üldöző vadásztól hajhászott őz-ünő,
Jött Leopold herczeghez az ifju, szende nő,
Karján magával hozta szívének magzatát, —
Ki sejténé benn' Imre magyar király fiát?

Nehéz napok borúltak, oh kis királyfi, rád;
 Korán megirigyelték királyi koronád.
 Hogy is tehette gyámmá atyád fölötted őt,
 Ki már atyádra fente vasát, a pártütőt?

Apád a pártütőnek bocsánatát adá,
 S Endrét királyfiának gyámjává fogadá,
 Mivel fizette vissza ezt ő neked s neki?
 Örökjéből az árvát mint rabló fosztja ki!

Sem haldokló bátyjának végső kérelmire,
 Sem a magas pápának nem hajt intésre;
 Az özvegyet s az árvát pusztítja vétkesen,
 A gyermek koronája lapdájává leszen.

S az özvegy a bitorlást tovább nem tűrve ki,
 Megy Leopold herceghez ótalmat esdeni,
 Letészi zsámolyához az ősi koronát,
 Ajánlja védelmébe magát és kis fiát.

S már harczot kezdenének András és Austria,
 Vér és halál a két had riasztó jelszava;
 De mintha borzadással töltné a vér szívét,
 A kis király behunyja előle két szemét.

Igy tesz, midőn az égre nehéz fölleg vonul,
Villámitól rettegve, a csillag, — elborul.
Igy zárja el az éjtől kelyhét az estike...
De ő — örökre húnyt el, az özvegy gyermeke!

És jó, magad- s hazádnak, te szép gyermekkirály.
Hogy még a harc előtt és illy szűzen elhalál!
Ki tudja, milly kebellet állnánk sirod felett,
Ha polgárháború s vér festné emlékedet?

Bujdosva, üldözésben leléd halálodat,
De poraid nyugosznak megszentelt föld alatt;
Székesfejérvárába hozott a hű magyar,
S királyi őseiddel egyenlő hant takar.

De rajta, Endre úron, hitetlen gyámodon,
Ámbár utánad trónra ültette őt a hon,
Anyád keserves átka szörnyen megfoganték,
Mit ajkiról koporsód felett hallott az ég.

Kerülte a szerencse mindenha életét,
Családi boldogságát nem egy vész dulta szét,
Fején örökké ingott az ősi korona,
Áldást emlékeztére aligha mond hona.

MÁSODIK ENDRE.

(XIX. KIRÁLY, 1205 — 1235.)

BÁNK BÁN.

„Fel, nemes bán, hősök sarjadéka!
Mikre vársz még, mik történjenek?
Lecsapott már, gyújtott is a villám,
Károdat nincs, a ki mérje meg.
Fel, nemes bán, véres nagy munkára,
Csordulásig telt a bűn pohára!

Megfogadtad a király parancsát,
 El- bejártad a bomló hazát;
 Csillapítál nemesek haragján,
 Megkönnyítéd a paraszt baját:
 Szent hazádhoz gondjaid ragadnak....
 Csak magadra gondja nincs magadnak!

Ifju nődöt kedves gyermekével
 Kire hagytad, elfeledted-e?
 A királyné, Getrud udvarában....
 Vajh ne hoztad soha őt ide!
 Menj, s ha nődöt halva nem találod,
 Vajha úgy leld, hogy ne kérd halálod!“

Illy szavakkal rázza fel nyugából
 A sötét hír Bánk bán éjjelét,
 S mint a tengert szélvész orditása,
 Fölhasítja a bán kebelét.
 S kél a bajnok... lelke háborában
 Tengerénél rémesb áradás van!

S megy rohanva, megy magas haraggal,
 Éjjel, nappal fáradatlanul;
 Gyors lováról, melly miként vihar száll,
 A fehér tajték rongyolva hull,
 Mint vitorla, messze leng serénye;
 Nő, fogy a hős áltató reménye.

És a mint megy, és a mint közelget,
 Érve, hagyva várost és falut,
 Minden nyommal rémesebb, valóbb lesz
 A sötét hír, melly fülébe jut:
 A csel és bűn háza tüzhelyének
 Legrejtettebb szentélyéig érnek.

A királyné tohzó udvarába
 Feslett öcsesc, Eckbert, költözött;
 A lovaggal a rény csarnokában
 A hivalgás büntáborát ütött.
 S a királyné helybehagyva nézi,
 Bűnre bűnét öcsesc mint tetézi.

Sőt a trónnak tág redőzetében
 Mint ügyes pók megvonván magát,
 Önkezelével oldja és esomózza
 A cseleknek ármányfonalát,
 S míg a bánné a szövőt csodálja:
 Már nyakára gombolyúl fonála!....

Mint virágszál, melly száron törött meg,
 Bánk előtt bús hölgye elborúl;
 Gyászalakján bűnös ártatlanság,
 Szép szeméből sűrű könnye hull.
 Vád és mentség ajka vallomása,
 De szavát elfojtja zokogása.

S a kevés szó többet mond a férjnek,
Mint ezer nyelv vádja dörgene!
E tekintet, mellyben lángirással
Van felirva vesztett édene,
Lelke lelkét járja át a bánnak —
Nincs határa már indulatának!

Megy, miként megy nőfosztott oroszlán,
Mellynek ártó dühét fölverék;
Kebelében elrablott szerelme
S meggyalázott férfisága ég!
De előbb, mint fogna végmeréshez,
Még betér az ország érsekéhez.

„Adj tanácsot lelkeknek bírása!
Mondj igazt bűn s büntetés felett.“
S elsorolja, mikkel a királyné
Nemzet és hon ellen vétkezett;
Hozzá adja hölgye eseményét, —
És az érsek adja véleményét:

„A királynét meggyilkolni nem kell,
— Mond a főpap — tartózkodni jó,
Ha egyez mind, én nem mondok ellen“
Monda, s a jkin kétes volt a szó. ¹⁾
De olaj az a bánnak tüzére, —
Karja szörnyet csattant fegyverére.

S már Fejérvártt, Getrud udvarában,
 A királyné termiben vagyon;
 A királyné két kicsin fiával
 Játszadózva ül a trónuson.
 Mint az angyal végítélet napján,
 Áll előtte s vádját dörgi Bánk bán.

„Drága kincs volt bízva mindkettőnkre:
 A király országát bizta rám;
 Én kezedre, Getrud! éltem üdvét,
 Mindenem, mi volt, nőmet bizám;
 Én beváltám, mit reám bizának,
 Véde voltam trónnak és hazúnak.

De te hitlen megeselád a bizót!
 — Mond a bán s rettentő lesz szava —
 Önmagad lól (kincsemnek lakatja)
 A megőrzendő kincs tolvaja.
 Vedd el a díjt!“ Getrud összerémül....
 Künn van a kard a bán hüvelyébül!

„Pártütő! — sikolt Getrud — királyod
 És urad vérére fensz kezet?“
 És elébe tartja két kezével
 Mentő pajzsul a két gyermeket.
 „Istenemre! — mond a bán kevélyen —
 Bántodása egyiknek se légyen!

A király és vére szent előtttem,
 Érte élek, érte meghalok;
 De ki vérem- és nevembe gázol,
 Annak vérrel s karddal számolok! "...
 A királyné szívben sujtolá őt:
 Ő szíven találta a királynőt!

S A J Ó.

Mi rémjelek borognak az égnek sátorán?
A végítélet napja közelg-e vészlován?
Egyszerre, mintha fátyol borítná az eget,
Nap és hold elborúlnak a Kárpatok felett.

A sűrű, éji fátyol nem éjnek fellege,
Azt égre a tatárnak borítja serege,
Melly szép hazánkra hozván rettentő táborút,
Mér földre föl kavarja az út szálló porát.

Mi az, mi a nagy égen, mint szörnyű vérvonal,
Hosszan, végig piroslik szikrázó lángival?
Az a tatárseregnek lángzó szövétneke...
Dult városok s falvaknak világító tüze.

S te felsüvöltő szélvész mi szörnyen ordítasz!
Nem, nem! tatárüvöltés s haldoklók jaja az.
Mi mint orkánüvöltés dugult fülekbe zúg,
Mi minden köszikláról mint visszhang visszabúg.

És már a tűz világa s a vész orkánszava
Erdélytől a Tiszáig s onnét Pestig juta:
Ott Béla, a vesző hon sujtolt királya, jár.
Hadakra a hazából s segédsergekre vár.

Tön véd- és támadásra lépést a fejdelem;
Mint a hazának atyja, mint hős vagyón jelen.
Királyi köntösére pánczélát ölti föl;
Példája vagy gyémántja, melly inkább tündököl?

Iliába! mert az átok megint megújula,
Nemzet s király között a hasonlás angyala!
Az ország főzászlósi sértett érdek miatt
Bélát közös veszélyben ott hagyják Pest alatt. ¹⁾

Mások, hiú gyanúból s féltékenység miatt,
Hogy kegygyel nézi Béla a hősi kúnokat,
Vak dühvel a kunoknak gyilkolják ezreit,
Kiket közös seregben ő a tatárra vitt.

Igy áll viharban a tölgy a róna síkjain:
Mig nap sütött, kerestek enyhülést árnyain,
De most, midőn sudarán villámok dörgenek,
Messzére elkerúlik a gyávák s hűtlenek.

De az megedzve állja a zápor ostromát,
Felfogja zöld sudára a villám lángkarát;
Igy Béla a tatárral vérengző sikra kel,
S tábort üt a Sajónál királyi népivel.

Túl rettentő sokával a nagy tatársereg,
Mint áradat közelb és közelbre hempelyeg;
Vezére a viharnek a khán, Batú, maga,
Mint üstökös ragyog ki gyémántos kalpaga.

Kezében a vezérkard mint villám tündököl,
Melly megcsillámlik, czikkáz, lesujt és öldököl.
Jaj, a hol a halálnak e rém kaszája jár,
Ott pusztulást s veszélyt szór egy millió tatár.

És már a támadásra jelt úd a szörnyű kard:
Véres tusára látni fölkelni a magyart.
Mint két üvöltő szélvész, mindkettő iszonyú,
Ront egymás ellenébe hős Béla és Batú.

Keletről jő az egyik, nyugatról jő emez,
A tengeren mindkettő egymás hajába vesz,
Alattok a hullámok rongyokká hullanak,
Fölöttök a nap és hold rég elborúltanak.

Vad lárma és üvöltés jelentik a vihart,
Sűrű nyil-föllegekben tüzes villám a kard;
A dárda s pajzs recsegnek, az élet és halál,
Egymást övön ragadva, véres tusában áll.

Kálmán királyi herczeg halálra sebesül,
A hid, hiába védé, tatárkézre kerül;
A vad raj elborítja Bélának táborát,
Isten karának érzik elsujtott ostorát.

Hiába van csatájok, a meggyőzöttek ök,
Hiába van futások, elérik az üzők!
Két napnyi messzeségre nincs más mint holttetem!
A harcznak aratása Sajónak mentiben.

Halotti közt két érsek, sok püspök és apát
A hon nemességével vegyíti hült porát; ²⁾
A köz halottak számát ki számíthatja meg?
A tenger fövenyében ők a homokszemek.

Csak Béla, a király, fut had nélkül, úttalan,
Királyi lelke törve nincsen, csak sujtva van.
Az alkony végsugára gyászában látja őt,
Hozand-e hajnalával honának jobb jövőt?

BÉLA FUTÁSA.

Csillag futott-e végig az égnek szőnyegén?
Vagy lánglövellő villám rohant át föllegén?

A csillag és a villám a földre leszakadt;
A magyarok királya tatár elől szalad!

Kicsiny kíséretében csak két vitéz üget;
A többi, hű népével, Sajónál ott veszett.

Jobb oldalán az egyik, a másik fut balul;
Utánok a tatárság közelb, közelb nyomul.

A két vitéz : Forgách volt s Rugacs, két hősi vér,
Mindkettő halni készen a fejedelemér'. ¹⁾

„Elő, elő! — kiáltják — van még, uram, remény!”
De a király alatt rogy s kidől a harci mén...

Egy percz is veszteség itt; nem gondolnak soká:
S Forgách lovát odadja a bús király alá.

„Fuss, fuss! a szent hazáért, még néked élni kell;
Éretted és hazámért, hadd, én veszhessek el!”

Szól, és a hí bajtársnak már csak kezével int;
S az és királya szállnak mint szél s vihar megint.

Ő, mint a zúgó árnak a szikla gátot ad,
Perczekre bár, feltartja az úzók táborát. —

Hiába! a tatárság közelb, közelb nyomul,
Nyil éri Béla ménét s a mén a földre hull.

Egy percz is veszteség itt, segély egy pillanat,
S Rugacs, Forgách hü mása, nem tűnődik sokat:

Lepattan önlováról, rá tolja a királyt,
S utána biztatólag szent húséggel kiált:

„Fuss, fuss! a szent hazáért, még néked élni kell;
Éretted és hazámért, hadd, én veszhessek el!”

S az árözönnek ő is egy új sziklája áll ;
S ujjabb lován megmentve van Béla, a király !

Igy ér Pozsony várába, Pozsonyból Bécsbe fut.
De itt — farkastorokból tigriskörmökbe jut.

Amott a nyílt ellenség feldúlta táborát,
Itt kincse és javától megfosztja ál barát.

Szomszédja, Fridrik császár, a nyújtott menhelyért
Három megyét vesz tőle s gyalázatos hűbért. ')

S áll Béla, mint viharban hajótört gálya áll,
Melly a vérszből kimentve kalóz kezére száll.

Egy kincse van szegénynek és egy reménye még:
Lelkének öntudatja, s mellyben bizott, az ég.

S megelni a végekben nejét és gyermekét,
A bújdosásnak újra felölti szörmezét;

Utjára két barátja maradt : az éji vész,
S melly sujtoló és edzé lelkét, a szenvedés.

Igy jut Dalmátiáig, egy tört, zuzott hajó
Királyi sors! jó s roszban emberként osztozó!

A HON HELYREÁLLÍTÓJA.

Egy férfi lépdél, vándorbot kezében,
Árpád honában völgyön, ormon át,
Vállán biborból elviselt palást csüng,
Fején tövisből hordoz koronát.
Hős Béla tér, a magyarok királya,
Nagy bújdosásból vissza dült honába.

S a merre jő, a merre néz szemével,
Romlás a mit lát, gyász és pusztaság.
„Vagy nem hazám e föld s nem ismerek rá,
Vagy nyomtalan kihalt itt a világ!“
Szól és tovább megy és minél tovább ér,
Ajkán eláll a szó, szívében a vér.

A gazdag Alföld áldott rónaságán,
 Hol hónalig nőtt a dús gabnaszár,
 Hol zöld mezőben száz göboly tanyázott,
 Száz ménes ugrált, puszta a határ.
 Mérföldre holtak és csontak hevernek,
 Vad farkasoknak s eh hollóseregnek.

Az elhagyott út járatlan terűjén
 Pergő szekérnek nem hallod zaját,
 És mérföldekről mérföldekre nézvén,
 Embernek, lónak nem látod nyomát.
 Tört nyíl, hasadt pajza fődte el a pályát,
 Vagy gyepfü rázza szélben gyomszakállát.

A városok s faluk hová tűnének?
 Csak égett, csonka tornyok látszanak,
 Háaz és lakásnak csak helyét találod,
 Hol vértül áznak a feldúlt falak.
 Mint a siroknak, nincs élő lakójok;
 Szél és vihar lett puszta siratójok.

Ember csak itt-ott szédelg bujdosásban,
 Kémkedve jár s rettegve néz körül,
 S karddal kezében víjja kenyerét ki
 Eh farkasoknak rabló körmibül.
 Mi szörnyü vésznek járt itt rémes ára.
 Melly annyi gyászt borított e hazára?

A vad tatárnak dult itt szörnyű hadja,
 Melly irgalmat nem ismer, nem kegyet;
 Melly a csatának csak vérért kívánja
 Vitéz tusán nyert hősbabér helyett;
 Melly mint a hernyó szállván a virágra,
 Nem hagyja, mignem összevisza rágja.

Eljöttek ők, égettek, pusztitának,
 Kezökben a kard hóhérkés vala;
 Az asszony is, szelíd nemét tagadva,
 Böszült kezekkel asszonyt gyilkola.
 S a gyermek — ég és földnek iszonyára —
 Gyermekfejeket tüzdelt dárdájára.

És a mit ők még el nem pusztitának,
 Elpusztította azt az éhhalál,
 Melly annyi inség s veszteség után is
 Végső csapásul a hazára száll.
 Mióta isten népeket teremtett,
 Nem volt ekképen még büntetve nemzet!

De a királynak lelke nem törik meg,
 Gyémántból alkotá azt a nagy ég;
 Magas tökélet lángja kél szívében,
 Tökéletében esküt esküvék.
 Rákos mezőjén monda el imáját:
 „Újjá teremtni hamvából hazáját.“

Alant repül, sarat horzsol a fecske;
 A fellelegig száll a királyi sas:
 Így Béla lelke, tettpályát keresvén,
 Azt nézi, a mi nagy, dicső, magas!
 Mik Herkules munkái a regében,
 A munka mellett, a mit Béla térszen?

Miként a pásztorkürtnek hangzatára
 Az elszéledt nyáj egyben összefut:
 Erdők s hegyekből a király szavára
 Az elriadt nép újra visszajut.
 Ásót, kapát vesz, szánt és vet vagy épít,
 Mint hangya rakja, hordja fel hajlékit.

S mint jötevő esőre föld öléből
 Zölden mosolygva a vetés kibú:
 A lelkesítő fejdelem szavára
 Föléled újra város és falú.
 Az emberek tanyát ütnek; közikbe
 Új szorgalommal új lét költözik be.

Magának a hős, Pestnek ellenében,
 A hegytetőn emel fényes lakot, ¹⁾
 Onnan tekint el lelke örömében
 Az új hazára, mellyet alkotott.
 S kulcsolt kezekkel kér áldást reája:
 „Soká viruljon a magyar hazája.“

ÖTÖDIK ISTVÁN.

(XXI. KIRÁLY, 1270—1272.)

GYERMEK-RABLÁS.

Egy úrkocsi vágat az éj közepén,
Hat ló ragadozza, hat ördögi mén.

Az úrkocsi vágat, az út pora kél,
Belőle illy hangokat hord ki a szél:

„Ne félj, kicsi herczegem, itt vagyok én!
Fogsz még te pihenni anyád ölén.

Megáll a szekér, a sötét kiderül.
S reggelre öröm veszen újra körül! „

Igy szól kocsijában Pektari bűn,
Kisdedke fiút simogatva karán.

S az úrkocsi vágat, az éji fogat
Mint szél rohanása robogva halad . . .

Reggelre elérik a bécsi határt,
Habsburgi Rudolf befogadja a párt.

A bán nyer csillagot, érdemi jelt,
A kis fiu csókokat, anyakebelt;

Játékot, arany paripát, buzogányt,
S pajtásul egy ifju, szelidke leányt;

És, mind ennél mi csodálatosabb,
Mátkául jegyzi el őket a pap!

A kis fiu s lányka nem értik e jelt;
De Pektari tudja s Rudolf a csejt.

Ketten koholák ki a vakmerők,
S játszák a merész játékot ők . . .

Habsburgi Rudolf megnyerte a bánt
Császárrá választása iránt. ¹⁾

S hogy Istvánt is megnyerje ügyének,
Ketten ravaszúl illy cselt szövének :

A bán elorozza királya fiát,
S Rudolf neki jegyzi leánya karát. —

Mi gyorsabb, mint a madár, a szél?
A hír, ha sebes szárnyakra kél.

A hír szele völgyeken, ormokon át,
Istvánt is eléri, az édes apát,

S elmondja hadarva, nagyitva, sietve,
Rabolva kis Endrét a bán hova vitte.

A hírre miként márványszobor áll
Földhez gyökerezve le a király.

De még szívében él a remény:
„Nincs veszve talán, s megmenthetem én!”

Szól s már lovon ül, lova szárnyakat ölt,
Utána dobogva felhangzik a föld.

Hegy, völgy maradoz, paripája kidől;
Alig, ki követheti emberiből.

Végtére Rudolfot Bécsben eléri,
A gyermeket aggva, remegve kéri;

A rablót kérdezi s kéri fejét,
Hogy megbüntesse merényc bűnét. —

Az első megnyeri szívöröme;
Rudolf maga hozza fiát szívére.

Szemére örömmek könyje tolul,
S mind, a ki jelen, vele könybe borul.

A másodikat, ki előtte remeg,
A bánt, már nem büntetheti meg...

István mohon itta a kék poharát,
A rögtön öröm szívét szegi át:

Szédül feje, vére keblére szorúl,
A szív elpattan, ő halva lehúll.

Halála mutatja, a szép, a dicső,
Milly méltó volt koronára e fő.

NEGYEDIK LÁSZLÓ.

(XXII. KIRÁLY, 1272—1290.)

A KIRÁLY HALÁLA.

„Még ne, még ne! csak na még ne menj el!
Egy napig, csak egyig légy velem!
Fejthetetlen remegésben érted
Balszerencsét jósol kebelem.
Oh ne menj a kúnok táborába!
Örömöknek itt se légy hijába’!”

Igy eseng László király szerelme,
Szép görög hölgy, ékes Mondola,
És marasztó szava zengzeténél
Nem édesb a csattogány dala.
Mint a repkény szálfá törzsökére,
A királynak hajlik kebelére.

A király — szeszélynek véve búját —
Elcsókolja hölgye könyűjét;
„Mért ma épen? egy nap, mint a másik!“
És nyeregbe kapja gyors pejét.
S száll a kedvelt kúnok táborába.
Mondolának könye hull hiába!

A kunoknak régi jó barátja
A kegyelt kún nép közt féljen-e?
Tán hogy egyszer — a rend úgy kívánván —
Fékező tábort vitt ellene?
„Régiség! — mond a király nyugottan —
Ellenem, ha van, csak a magyar van!“

És belép Árbocznak sátorába:
Árbocz urnál víg gyűlés vagyon;
Zord vitézek társas karikában,
Étel és bor gazdag asztalon;
S a mi éke Árbocz sátorának,
Szép szemei ékes Éduának.

S a király kupát ragad kezébe,
 Habzó borral töltvén üregét,
 S felköszönti a kunok karóját
 S a leánynak ragyogó szemét.
 Ők Lászlónak isznak életére
 De a lánynak könny tolúl szemére.

„Illy virágzó, illy szép ifjúságban,
 S mégis el fog hullni szép feje!
 Mennyi szép és rossz tulajdon együtt!
 Egy világkincs hulland el vele.
 S mégis el kell hullni szép fejének...
 Életéről ég, föld végezének!

Ketten : én és nemzetem kimondtuk
 Hitszegő fejére a halált;
 Én a hitszegőt fogom boszulni,
 Ők megölni a zsarnok királyt.
 Szent, a mit egy nép esküje végez,
 S szörnyü, a mit sértett szerelem tesz.“

Szól s szemében szívének fagyútól
 A meleg könny gyémánttá jeged;
 S a mit érez, káröröm s boszúvágy
 A király és Mondola felett.
 S összekocczant — lángot vetve vére —
 A királynak ifju életére

S elvonulván — mint végzé előre —
 Lakomából a pártos csapat,
 Árbocz úrnak vészjós sátorában
 Éduával a király marad.
 Játszi lelke, könnyü indulatja
 A leány bájának újra rabja.

S a leányzó, mint a síma kígyó,
 Melly virágba vette lakhelyét,
 Női bája ámitó hadával
 Védve támad és támadva véd,
 Mig szemének csába ragyogása
 A királynak végvesztét megássa.

Tölt kupát vesz finom, hó kezébe;
 Szinaranyból öntött a kupa,
 De vegyítve lomha altatóval
 A vidám bor habzó aranya.
 S csábos ajkkal érvén karimáját,
 A királynak adja foglalatját.

A király egy rózsza bájölébe
 Véli hajtni mámoros fejét;
 S nem gyanítja, hogy belőle romlás
 Fenyegeti ifju életét.
 A leányzó nézi aluvását —
 Felkaczag s a czimboráknak jelt ad.

És berontnak Törtel és Kemönese
 S Árbocz, a háromság bünfeje;
 Mindegyiknek tör villog kezében,
 Éduának fogy lélekzete....
 Felsikolt, de késő riadása!
 A királynak nincs feltámadása!

HARMADIK ENDRE.

(XXIII. KIRÁLY, 1290—1301.)

A KIRÁLY EBÉDJE.

Víg ebédnél a király ült,
Mind hü ember van körötte;
Zászlaját a kedv közöttük
S bizodalom felütötte.

S hogy virág is lenne köztük,
Ott van a király leánya,
Ékes mint az esti csillag,
Ifju mint a reg korúnya.

Ellenében Csáki Máté,
Kit neveznem régen illett,
A király leghűbb vitéze,
Últ királya jobbja mellett.

S hogy legyen, mi fűszerezze
Kéjeit a dús ebédnek:
Daliáknak ajkairól
Zeng a honfi s hősi ének. ¹⁾

A dicső apák nevénél
Szépre, nagyra gyűladoznak,
Majd örömben, majd keservben
A dalárral olvadoznak.

Végre Endre győzedelmit
Zengi a dal ittas ára
S diadalmi koszorúkat
Fűz kivívott trónusára. ²⁾

Egy van, a ki a közérzést,
Titkon bár, de meg nem osztja,
Az olasz tálnok, ki késsel
A királynak étkit osztja.

Az olasznak egy az élte
A királynak életével :
Méreg ellen minden étkét
Ő próbálja meg nyelvével.

Az olasztól, mint hivatól,
Nincs mit tartni a királynak ;
S hogyha ő nem, a vendégek
Még kevésb gyanút találnak.

És feláll, és serleget vesz
Csáki Máté, hős kezébe,
S felköszönti áldomását,
Hogy felhangzik a nagy égbe:

„Vége végre a viszálynak,
Melly tiz évig dúlt fölöttünk ;
A nagy isten megbocsássa,
Mit egymáson elkövettünk !

A magyar hit- s vérszegőleg
Elhajolt Árpád fájától,
És királyt koldult magának
Róma süveges urától.

S a vitézi kard kezében,
(Máskor ellenség kaszája)
Önszivének, önvérének
Lön vérengző hyenája.

A királyi szék jogosa,
A nagy Árpád tiszta vére
Átoksúlylyal vettették ki
Az egyháznak küszöbére!

S tekerődzék már a kigyó
Az oroszlán derekára,
Csontja roppan a hatalmas
Szörnyeteg szorítására!

De Árpáddal volt a szörnynek
És oroszlánnal csatája —
Károly vissza van veretve,
Ragyog Endre koronája!

Eljen Endre hős királyunk,
S benne Árpád ősi vére!“
Szólt s a tűzbort cseppig itta
Endre hosszú életére.

És miként ő, mind ivának,
 És mit ő, mind azt kiáltják;
 De öröm, de kedv helyett ím!
 A királyt sápadni látják....

Teste, mint rengéskor a föld,
 Összerendül szörnyüképen:
 „Meg vagyok mérgezve!“ ordít,
 S halva dől hanyatt a széken!

Mint kövekké merevedve
 Állnak mind a tüneményen —
 Csak az egy tálnok siet ki,
 Rejtett késsel köntösében. 4)

AZ UTÓSÓ ÁRPÁD.

Szent János templomába, ¹⁾ Budán a várhegyen,
Fényes, magas halottal, gyászkiséret megyen;
Az aranyos koporsó, a bársony szemfedő,
Minden, királyi pompát s nagyságot hirdető.

Utána öszek, ifjak, úr és szegény tolúl,
Az arczokon keserv ül, a szemnek könnyje hull.
A gyászoló harangok kongása összesír —
Vajh kit temetnek itten, kit fogad el e sir?

Egy ősi törzs vég ágát, melly hosszú év során
Virult s uralkodott a szabad magyar hazán,
Árpád dicső véréből a végső cseppeket,
Endrét kíséri sírba a gyászoló menet.

Isten magas végzése ültette volt e fát,
Szép Ázsiából hozván a fának ős magvát;
A Karpatok honában a mag megfogának,
S négy század éven által a törzs virágozék.

Sok és nehéz csorbákat szenvedt a sorstul el,
Sok és viruló sarját idő s vész dúlta fel,
Most a halál kaszája vég ágát nyeste le,
S kidől András királyban Árpádnak törzsöke!....

S ott állva Endre sírján a gyászos honfiak,
Árpád dicső házának végromján állanak;
A haza szent nemtője hullatván könnyűjét,
A sír hamvába oltja fáklyája szent tüzét.

Ki az, ki a koporsó aljánál térdepel,
Buzgó imádkozásban s könyben olvadva fel?
Fejétől le bokáig ér gyászos fátyola...
Éjfélben ilyen volna a regnek hajnala!

Erzsébet, a halottnak szegény árvája az,
Olly ifju és olly ékes, mint a nyiló tavasz;
A haza szép árvája áll a halott fölött,
Mint dérütött virágszál szív- s testben megtörött.

Fölötte mind sűrűbben, sűrűbben a vihar
Vészjósló fellegével mindent elföd, takar;
A cselszövény kígyója, gonoszság szelleme,
Sötét szövetkezésben felállnak ellene. ²⁾

A ronda tábor ellen egy bajnok férfi kel,
Árpád utósó vérét pajzsával fedi el,
Csák Máté, a dicső ház utósó támasza —
Nincs nagy Magyarországnak két ilyen hű fia!

Az ős, királyi házért od'adja életét,
Szabadság és hazáért szívét hasítja szét,
Küzdése óriásharcz.... hiába, hasztalan!
Az Árpádoknak trónja örökre döntve van!

András hideg sírjába örökre lemerül,
Trónus helyett Erzsébet zárdába kényszerül;
A viadalmas hős, ki vérig védelmezé,
Együtt hull a dicső ház vég romjai közé!

JEGYZETEK.

ÁLMOS.

1) A zúgó Don tövében... Világosan ide helyzi őseink hajdani (beköltözésük előtt legutóbbi) lakhelyét Kézai Simon (5. §.), utána a bécsi kópes krónika és Thuróczy. Egészen egyezik ezekkel, mit a magyar történetírás atyja, Béla király névtelen jegyzője mond (1. fej.), ki e földet, mint tudjuk, „Dentu-mogeria“nak nevezi, melly szót sokan sokfélekép magyarázták már; én Jászayval tartok, ki azt Don-tő-Magyarországnak olvassa, épen úgy, mint p. o. a Marczal tövében fekvő földet Marczaltőnek nevezzük stb.

2) Dícső Magóg véréből... Béla névtelen jegyzője (5. fej.) határozottan mondja, hogy a magyar nép Magóg (vagy Magyóg) királytól, Noe unokájától, Japhet fiától, kapta nevét.

3) Hős Álmos ő... Honi krónikánk Álmost Noétól, az özönvíz utáni emberiség törzöskatyjától negyvenkét őznek hosszú lépcsőjén származtatja le. A sor imez: Noe, Japhet, Tana, Nemrót, Hunyor, Bor, Dama, Keled, Keve, Keár, Belér, Kádár, Otmár, Farkas, Bondofárd, Bökény, Csanád, Bodli, Beszter, Mike, Miske, Ompod, Kölcese, Levente, Lél, Zámor, Zombor, Balog, Bulcsu (vagy Bölcs), Zolta, Berend, Kadocsa, Após, Etei, Szemén, Torda, Bendekúz, Etele (vagy Atila), Csaba, Ed, Előd és Ügek (vagy Ügyék). Chron. Bud. Thuróczi, Jászay stb.

4) Ezen megható, nagyszerű vérszövetség és véráldomás, a kötött szövetség öt pontja, mind Béla névt. jegyzőjéből vétetett (5. §.), tehát hiteles történeti adat. S hogy ez nem a zeeri pusztán, hanem még Ázsiában köttetett, nemcsak a dolog természetéből következik, de számos történetíróink is bizonyítják.

ÁRPÁD.

Az ország megvétele.

1) Mint vette meg jelekben... A monda szerint, Árpád, mielőtt az országot fegyverrel támadá meg, azt előbb jelképileg foglalta el, mi hihetőleg valamelly ős nemzeti szokáson alapult, melly szerint ősünk tetteiket s így foglalásaikat is, pusztá megtámadás helyett, a jog magasabb szentesítése, s hol ez netán hiányzott, legalább annak látszatja (*jure fictitio*) által igyekeztek igazolni. Milly tiszteletre méltó vonás jellemökben s melly érdekes pillantást enged, sajátosságos nemzeti szellemökbe vetnünk ezen, a föld, fű és vízzeli egy példázat is! a minthogy a magyar ember mai napig is nagy kedvelője a példázatoknak. — Nem volna-e több, pusztá gyanításnál, hogy a fű, víz és föld ázsiai ősainknél az átruházás jelképei voltak légyen?

Egyébiránt krónikáink e dolgot (vagy ha tetszik, példázatot) kétféleképp adják elő: Béla névtelen jegyzője azt Zalánál mondja történni a föld, fű és vízzeli példázatban; a *Chronicon* s néprege Svatoplugot teszi hőségé s egy szép kantárral s nyereggel fölécésített szürkét (néhol 12 fejr lovát) említ, mint mellyen az országnak e jelképi megvétele történt; én a kettőt, mint látható, egyeztetni törekedtem költeményemben.

2) Turulos lobogót... Turul annyi, mint sas, kivált régibb időben használtatott. Kézai Simon bizonyítása szerint, már Atila paizsán is egy koronás turul vala látható, s tőle kezdve, azt a magyarok egészen Géjza vezér idejéig használták zászlóikon. „*Proprio scuto gestare (Atila) consueverat — similitudinem avis, quae hungarice Turul dicitur, in capite cum corona.*“ És alább: „*Hoc signum hungari, dum se regerent per communitatem, usque tempora ducis Gejzae, filii Toxum, in exercitu semper communium gestavere,*“ mond a *Chronicon Budense*.

Árpád a honalapító.

1) Nagy Etelénk megtört hada maradványának menhelye . . . azaz : a mai székelyeké, kiket Erdélyben már mint itt lakókat találtak, s kik a hagyomány szerint ide Atila fiának, Csabának szétszórt hada maradványaiból telepedtek le.

2) A magyarok istenének. . . Tudva van, hogy őseink egy istent imádtak, s azt, a keleti szokás szerint, saját istenöknek, magyarok istenének, tartották és nevezték is, s kiről azt hívék, hogy a magyar népet különösen szereti, kit áldozatokkal tiszteltek. Az áldozatok, melyek legfőbbike a fehér ló volt, leginkább hegyen, erdőben s forrás mellett történtek s mindenkor áldomással voltak egybekötve ; azaz : őseink az áldozatokat nem veték tűzbe, mint a görögök s rómaiak, hanem a mágusoknak ama tanítása szerint : „hogyan isten nem a testet, hanem csak lelkét kívánja az áldozatnak,“ étkül oszták el, mire aztán ittak is. (Kis Bálint, Magy. Régiségek.) Amaz volt az áldozás : ez az áldomás, a minthogy mind a kettőt fentartotta mai napig a magyar szójárás. Midőn az Úr vacsoráját magához veszi oltáránál a mai magyar : nem azt mondja-e, hogy áldozik? s asztalnál, barátság s vendégség poharából nem áldomást iszik-e maiglan?

T A K S O N Y.

Lehel kőrte.

1) Ezen szerenestlen hét magyar haza érvén, itthon még inkább meglakolt. A szigorú közvélemény gyalázatot mondott fejükre, mint kik magokat gyáván elfogatni hagyták, s rettentő például másoknak, szabadságuk s javaiktól megfosztatván, családostul szolgaságra vettettek s magyaraknak, másoktól gaz magyaroknak gúnyoltattak s csak

koldulással tengetheték el magokat,— melly szigorú ítélet ivadékról ivadéokra szállván, szinte sz. István koráig terhelé e szerencsétleneknek még ivadékait is. Sz. István végre az esztergami sz. Lázár című kolostornak ajándékozá őket, midőn aztán Lázár szegényeinek neveztettek. Chron. Bud. 45. lap.

2) Kürte Otto homlokán hasadt szét. . . A monda szerint, Lehel magát a német császárt Ottót (mások szerint Konrádot) sujtotta agyon; a történetírás vagy tagadja a tényt, vagy legalább úgy módosítja, hogy az illetőt csak Lehel vélte Ottonak, s az tulajdonkép csak egyike volt az előkelőbb német vezéreknek; a költő tehát, úgy vélem, alkalmasint s annál inkább élhetett költői szabadságával, minthogy a költői igazságot is csak így gyakorolhatá itt.

ISTVÁN.

A szent korona.

1) A sz. korona. Megtalálhatni e mondát többek közt Fesslernél is (1. k. 37. s köv. l.). Midőn azonban azt mint költő átvettem, a historiának a következőkkel véltem tartozni: István nem kért, nem is kérhetett a pápától, mint egyház fejétől, egyebet, csak egyházi intézkedéseinek megerősítését, hogy t. i. a megtért magyarokat a keresztények sorába írná, s a kinevezett püspököket s tett egyházi intézkedéseit megerősítené; s mivel Ottó császár s mások példájára a királyi címet fölvenni magát eltökélé, a kornak akkori szokása szerint — koronát is. (Horváth Mih. Magyarok tört. 1. k. 30 l.) A pápa tehát koronát igen, és apostoli keresztet adhatott, s adott is Istvánnak — azaz: jelképeit a királyságnak s apostolságnak; de valamint apostollá nem, úgy királylyá sem tehetette őt Sylvester; amazzá keresztényi buzgalma, ezzé sz. Istvánt születése s a magyar nemzet tette. Midőn tehát arról van szó.

hogy István a pápától nyerte koronáját : azt csak jelképileg lehet s kell értenünk , magában világos. Így veszi azt a költemény is , mondván :

„Az egyház fejedelme királynak ismeri,
Mert már előbb az isten királyul tűzte ki.“

A beteg király.

1) Elmondja, hogy ki küldte s bérlette gyilkosul . . . a félelmes Vazul . . . E merényt István élete ellen historikusaink, mint tudva van, többféleképp adják elő ; egy rész Hartvik után némelly főuraknak ; mások István huga Gizela ármányának, hogy fiát Pétert annál könnyebben trónra segíthesse ; mások ismét Vazulnak tulajdonítják ; Virág pedig egyenesen elveti azt. Én közepett keresem a valót, s leghajlandóbb vagyok azokkal tartani, kik azt a király nevezett huga Gizela ármányainak tulajdonítják, s igen sajnálnám, ha a gyilkosnak a balladában előforduló vallomásából az olvasó azt következtetné, hogy a merényt Vazulnak akarnám tulajdonítani ; czélom csak az volt, hogy ennek mégis látszatja háritassék Vazulra, hogy így István utóbbi tettét, miszerint Vazul és tar László fiainak kizárásával végre is Pétert rendeli utódaul, indokoljam, s mint költő, inkább a való ellen véltem, kivált ott, hol e való iránt még a historia sincs tisztában, hibázhatni, mint a valószínűség ellen, mi költői műben a legfőbb megkívántatóság. — Arra, hogy Vazult, ki most Imre halála után, a hét-vezérféle vérszövetség első pontja szerint is, legközelebb illetett a magyar korona, István komolyan akarta utódaul, Thuróczy a forrásunk.

PÉTER.

1) Érted vérezett Vazul el . . . Thuróczy szerint Vazulnak István nemcsak megbocsátott, de érte követeket

is küldött, hogy öt nyitrai börtönében, hová némelly ifjusági kicsapongásai miatt téteté, a király szándékáról tudósítsák; azonban Gizela a király követét Budát Sebős által megelőztetvén, Vazul szeméit kitolatá s füleibeforró ólmot öntetett, hogy így a királyságra alkalmatlanná tegye. . . . Minek hallatára a király tar László fiainak, Endre és Bélának, hogy hasonló eselszövények áldozatai ne legyenek, maga tanácsolta, hogy Lengyelországba fussanak.

2) Szégyenítő jobbágyságot és adót esküdsz kezébe. . . . „Péter, hogy a német császár pártfogását s ez által ingadozó koronáját magának biztosítsa, 1045-ben őt (Henrik császárt) ismét az országba hitta s neki a főrendek gyülekezetében (?) hódolása jeleül egy koronát s lándzsát átnyujtván, újonan jobbági hűséget és évenkénti adót ígért“ (Horváth Mih. Magyarok története 1. k. 53. lap.) De szabadjon megjegyeznem, hogy Thuróczy nem „főrendek gyülekezetét“ írt, hanem egyenesen így szól: „átaladta a magyarok és sok németek előtt.“ Azért jól jegyzi meg a tiszteletreméltó Virág: „Thurócz írta ugyan: Péter átalladta az országot a magyarok előtt: de nem írta, hogy a magyarok ebben egyetértettek, hogy hűséget és engedelmességet esküdtek (ők is), mint Horváth forrása (Hermann Contract. ad an. 1045.) mondja, Henriknek, s hogy az ország főurai mindnyájan vagy egy néhányan a tekintetesbek meghódoltak volna.“ Így Virág, s így fogom fel én is a tényt; mert hiszen maga Horváth Mihály pár sorral alább maga írja: „hogy rosszabb módot nem választhatott volna Péter királyi székek megerősítésére; s miután az országban hire futamodott, hogy a haza függetlenségét elárulta, (tehát Péter), a szabadságukra büszke s féltékeny magyarok . . . elhatározták Pétert megbuktatni.“ U. o. 54. lap.

ABA.

1) Püspökje még Csanádnak . . . t. i. sz. Gellért, ki még akkor csanádi püspök volt, ki Abát a csanádi gyűlésen „egyházi keménységgel megfeddette, és előre megmondta vesztét,“ s kit később az ő hitet visszakövetelő Vatha-féle támadásban a magyarok elfogván, a maig is róla nevezett budai hegyről letaszítottak. Th ur ó c z y II. C a p. 39. 40.

I. ENDRE.

1) Karddal nyerém, a mim van, imádott hölgyemet Vesd össze a Péter alatti első jegyzést s a következő balladát, melly épen e tárgyat festi.

SALAMON.

1) Hogy mint Nándornál megcsufolt, most ismét megcsufoljon . . . Ez abból állott : Salamon némmel, az ország határain elkövetett háborgatások miatt Nándorfejérvárt, melly akkor görögöké vala, táborával ostrom alá vette, s az őrséget a végsőre szorítván, Niketás, a város parancsnoka, a vár feladását ígérte, ha magának s őrségének szabad elköltözés engedtetik. A föltétel, kivált Gécza közbenjárására, megadatott, mire Niketás, a várból kitakarodván, nem a király, hanem egyenesen Gécza állomására ment s magát az ő ótalmába ajánlotta, miből Vid a büszkeségében megsértett király szívében a bizalmatlanság s viszálykodás csiráit már akkor lángra szítá s most újra fölkelté.

2) Harmadszor is reátok . . . Az első meg hasonlós 1063-ban történt, midőn a király, Vid tanácsa után indulva, hercegi bátyjaitól, kiknek koronáját köszönheté, megtagadta az ország harmad részét, s a hercegek fegyveres erővel kényszerültek Salamontól azt kicsikarni; a másodikat a

főlebb említett nándori esemény szülé, mellynek következtében a gyanuval megtelt s boszura gyúlt király, azon szín alatt, hogy a görög ellen a háborut folytatandja, a hercegeket táborba hivatá, eltökélve, rajtok erőszakot tenni; de tervét elárulva s a hercegeket résen állni látván, szinleg kibékült ugyan velök 1074-ben; de a kibékülés Salamon részéről őszinte nem volt, s Vid bujtogatására mindjárt a békekötés után meg-egyezzett most már abban is, hogy az ingoványi erdőben vadászó Gécza orgyilkosság által ejtessék el. (Horváth Mihály az idézett helyen 69. lap és Fessler I. köt.)

SZ. LÁSZLÓ.

A cserhalmi eset itt ugy van adva, mint azt Horváth Mihály Thuróczyból s Muglen Henrikből összeállította. (Lásd Magyarok története I. köt. 67. lap, s Katonánál is olvasható. II. köt. 230. s köv. lapon.)

A legenda, hadjárásairól, maig él a nép ajkain; följegyezte azt a historia s a kritika is (II. köt. 547. l.)

KÁLMÁN.

Könyves Kálmán.

1) Egy kezével könyvet ír az észnek. . . Böles és józan törvénykönyve értetik a nagy királynak, mellyet, fájdalom! mi utódok csak töredékben s tökéletlen latin fordításban birunk. (L. Corpus Jur. Decr. Colomanni.) Közli azokat Virág Benedek is egész terjedelmökben (Magyar századok I. köt. 166. s köv. lapon) szép s szabad lélekkel irt magyarázó jegyzetekkel, mellyek a tisztos Virágot (M. Száz. I. k. 193. s köv. lap) e nagy király egyik legtisztéletreméltóbb védőjévé avatják a klastromi elfogult krónikák, Bonfin és Thuróczy ellenében, kik őt nemesak testileg valóságos szörnynek, hanem lelkileg is aljas, rossz jelleműnek festik, — mit azon-

ban nemcsak az egykoru Alberic, az ujabb korban Katonán (Hist. crit. 3. köt. 1 s köv. l.) kezdve minden jelesebb történetíróink tanúsága, hanem Kálmán egész kormányának története s eredménye is ellenmondhatlanul megegyezik, s azért nem méltán kívánja-e tisztes védője Virág, „hogy az ő (Kálmán) biographiája, mely a Corpus Juris nagy könyvben olvastatik, változtassék meg? „Mit ítélnék — ugymond — a külföldiek, midőn Kálmánról mást olvasnak a historiákban, mást a Corpus Jurisban?“ Hadd elevenedjék föl a tisztes öreg méltó ohajtása esorok által is, melyek egyik legnagyobb királyunkat méltó s igaz alakjában iparkodtak a késő utókor elébe állítani.

„Kálmán — mond Katona az idézett helyen — leginkább azért gáncsoltaték, mert a papságot szűkebb korlátok közé szorította, a keresztesek ellen háborút viselt s Álmos ellen kegyetlen volt.“ Horváth ezt mondja róla : „Kálmán egyike volt azon fejedelmeknek, kik koruk szellemét meghaladván, attól nem értettek; sőt mivel a megszokott s kedvelt előítéletek ellen nyíltan kikelni bátorzkodtak, az azokat pártoló íróktól gáncsoltatnak, rágalmaztatnak,“ s azért nem minden indignatio nélkül kiált fel Fessler : „A férfit legalább is szörnyetegnek kelle festeniük testileg, ki kora szellemének egészen ellenére egyetlenegy kolostort sem alapított, egy templomot sem épített, a kicsapongó kereszteseket érdemlegesen megfenyítette, elődeinek egyházak- s kolostorokra tulságosan pazarlott adományzásait visszavette, a papságot fék- s kötelességre szorította, a törvényt s igazságot kérlelhetlen szigorral kezelte s végre biteszegett, de bőkezű testvérének már hatodik felségsértését sem hagyta büntetlen ! De hisz őt az ujabb történetírás eléggé igazolta minden rágalmak ellen; azonban leginkább igazolják őt tettei s törvényének szelleme.“ (Fessler Geschichte der Ungarn 1. k. 148. lap.)

2) A pártütő gyilkos apán s az ártatlan

fiún . . . azaz, mindkettőnek szemeit kitolatá. . . E borzasztó tényről Fessler így vélekedik : „Az ország alkotmánya, a bü-
nösök rangja, nem engedik hinnünk, hogy rajtok önkényes
boszút állott volna Kálmán; ő alkalmasint ítélő-székének adá
őket át, melly a törvények szerint nem mondhatott rájuk
egyebet — halálnál! S Kálmán, egy emberbaráti gyengeség
szerencsétlen pillanatától elkapatva, midőn épen a törvény
szigorát szelidíteni akarná, azt épen azáltal fokozá zsarnoki
hatalom-szavá. . . . S bizonyára egy valamelly tekintélyesb
férfitől egyetlen intés is elégséges leendett a királyt reábirni,
hogy hatalomszavát visszavonja, ha már akkor is nem az volt
volna a fejedelmek átka, hogy haragjok szeszélye mindig sok-
kal gyorsabb végrehajtásra talált, mint kegyelmök s igazsá-
gosságuk parancsai.“ S így fogván fel Kálmán jellemét s az
abból folyt tettet, fogjuk-e verítéletét, mellyet, mint főlebb
említve volt, Álmos felségsértésének hat izbeni ismétlésével
idézett fel, olly magasra róni, hogy miatta a nagy király min-
den egyéb méltánylásával felhagyjunk? kivált ha tetteért már
életben is bűnhődve látjuk őt, mi meg is történt rajta, ha áll
az, mit róla a nevezett történetírómond, hogy t. i. „valamint
Álmos és Béla szemek világától, úgy fosztatott meg ezentul
a király szive nyugalmatól; a multnak minden dicsősége, s a
jövőnek minden öröme, elenyésztek lelkében, főleg a megva-
kított ártatlan gyermek gyászalakjától éjjel nappal üldözteték.
Föllázadt lelkiösmerete nem vala többé lecsillapítható, önma-
gávali meghasonlása többé helyre nem állhatott, sőt egyene-
sen halálát okozá.“ S hol maga a történet így festi Kálmánt,
szóban forgó tettét így indokolja s fejti meg, sőt benne végül
ama belső bűnhődés által még a költői igazságot is kiszol-
gáltatva látjuk: kételkedhetett-e a költő csak pillanatig is, hősét
épen így, e szellemben fogni fel s festeni költeményében? s nem
kénytetünk-e mindnyájan, a lélektan örök szabályai szerint,
neki a költői igazságban a történetit is megadni?

II. ISTVÁN.

1) Testére bűnbánólag daróczból szőrcsuhát... Halála előtt bűneinek bocsánatát nyerni ohajtó, a kor fonák eszméi s elöitéletes szokása szerint, a vitéz Kálmán fia szerzetes ruhát ölte fel — mond a historia. S Virág B. megjegyzi, mikép már a IX. században sokan, kik éltökben nem, halálukkor barátruhába öltöztek. „Idővel — úgy mond — mennél szennyesebbe, annál boldogabbnak hitték magokat. Így cselekedtek leginkább a katonák, prókátorok, elidősödött diákok stb. És kinek nem jutnak eszébe a dominikánus, minorita, kapuczinus, francziskánus stb. öltözetü sok kis gyermekek?” (Századok. I. köt. 221. lap.)

II. v. vak BÉLA.

1) Borics herczegnek fájt a veszteség, hogy anyja vétkeért száműzeték... A historia feljegyezte, hogy Kálmán második feleségét Predzlawát, Sviatopolk kiowi herczeg lányát, kicsapongó erkölce miatt, házassága első évében, „miután az udv. törvényszéktől bűnösnek ítéltetett,” hazaküldötte. — Itt szülte aztán fiát Boricsot, kit eszerint a közvélemény törvénytelen úgy sarjadéknak tartott s így őt a még szigorú erkölcsű nemzet nagyobb része trónjára emelni határozottan idegenkedett, — s kivel István király is, ámbár egy időben, őt szánta utódául; tán, mert anyját ártatlannak s e szerint Boricsot a maga testvérének hivé, s mert Álmos halála után őt tartá az egyetlen élő sarjadéknak, — mivel azonban, mihelyt vak Béla életbenlétét megtudta, szinte azonnal felhagyott. Nem kárhoztathatni tehát Boricsot, hogy igényeket tartott a magyar koronára, s azt elnyerni annyi, bár mindannyiszor sikeretlen, kísérleteket tett, míg végre végkép belevesztett; sőt sajnálatos részvétet gerjeszt bennünk balszerencséje, mit

bizonyára nem a maga, hanem anyja vétke okozott neki. — Én tehát Boricsot nem károztathatom, de Ilonát sem festhetém furiának, bár véres tetteit eredményükben szinte nem helyeslem. Ő sem angyal, sem ördög; tette helyzete által lélektanilag indokolva, női és anyai szerelme által épen eléggé szelidítve van, s azért úgy hiszem, az olvasó végig menvén a vérjelenet okozatán és eredményén, együttkiáltand velem fel: „Nyugodjanak mindnyájan békivel!”

II. GÉJZA.

1) Sem a görög császár csatát nem nyert a herczegért, sem Fridrik. . . István t. i. mind a kettőt egymásután reávette volt, hogy mellette fegyvert emeljenek Gájza ellen, de sikeretlen, s mind Gájza maga megtartá trónját, mind fiára átszállíthatá azt halálával, miáltal a trónviszály azonban mégsem akadályoztatott meg, mint a következő balladákban látható.

III. BÉLA.

1) „Gondja volt a fondor cselszövénynek, hogy sirjába kelleszállnia, mielőtt a gyermeket ölelné, a ki apját trónjában követné. . .” István t. i., a még alig huszonnégy éves, virágzó, magas lelkű ifjú király, ki az ország függetlenségét a félelmes Manuel armány- s fegyverhatalma ellen annyi erővel és szilárdsággal védelmezte, egykoru írók tanúsága szerint 1173. elején (előbb, mint fia megszületett) méreg által kimult; a mi ha való, csak Manuel tette lehetett. (Horváth M. I. köt. 111. lap.)

2) Honn, Job érsek békétlenkedett. . .” A kereszt felvételétől, úgy látszik, a király nem idegenkedett — mond a historia; de a Velencezével újra kitört háboru a Horvátországban Albert karantán nemestől támasztott zavargá-

sok, s magának Bélának is Jóh esztergami érsekkeli viszálykodása némelly egyházi joggyakorlatok fölött, ohajtása valószínűsítését akadályozták; azt azonban nem ellenzé, hogy a császár (Fridrik) kérelmére tizenöt évi fogságából kiszabadított Géjza herceg a keresztes hadhoz szegődjék.“ (Kat. hist. crit. IV. köt. 350. l.)

A király végrendelete.

1) „Irott szó bizonyítja most már a szent jogot....“ A konstantinápolyi udvarnál nevelkedett Béla onnan nemcsak finomabb szokásokat hozott magával, hanem sok üdvös reformokat is. Többek közt „igen hiányosnak, a király méltóságával meg nem férhetőnek látván a közigazgatásnak eddigi módját, miszerint minden nyilvános és magános ügyek egyedül élőszóval tárgyalattak, minden panaszok a felektől a királynak is személyesen adattak elő: a konstantinápolyi kormány példája szerint egy udvari canceláriát állita fel, mellyben azontul minden országos és magános ügyek, jószágbevallások, panaszok, folyamodások stb. írásba foglaltatnának, s így irott szó bizonyítaná az ítéleteket s biztosítaná a birtokot. (Pray Hist. R. H. 1, 168. s Thuróczi II. c. 69. l.) Melly intézkedések által az úrsiai kormányformák s az igazgatás europaibb szint ölte magára, a királyi tekintély is erősödött, s igen valószínű, hogy az udvari, u. m. pohárnok, lovász, ajtónálló-mesteri főtisztsegeket is a konstantinápolyi keleti fényhez szokott Béla hozta legyen divatba. Alatta a köznép is, melly eddig nyáron át nagy részben sátorok alatt lakék, városiabb rend és műveltséghez kezd szokni. (Horváth M. az id. h.)

II. E N D R E.

Bánk bán.

1) „Monda s ajkin kétes volt a szó...“ E hires felelet egészen a hajdani oraculumok szellemében kétér-

telmü ügyességgel vala írva comnak nélkül így : *Reginam occidere nolite timere bonum est si omnes consentiunt ego non contradico.* Mit Bánk bánnak így olvasott : „*Reginam occidere nolite timere ; bonum est, si omnes consentiunt ; ego non contradico.*“ (Azaz : a királynét meggyilkolni nem kell tartózkodni, jó, ha egyez mind ; én nem mondok ellen) ; János érsek pedig a magamentségére így magyarázá : „*Reginam occidere nolite ; timere bonum est ; si omnes consentiunt, ego non ; contradico.*“ (A királynét meggyilkolni nem kell ; tartózkodni jó ; ha egyez mind, én nem ; mondok ellen.)

IV. BÉLA.

1) Bélát közös veszélyben ott hagyják Pest alatt...“ Béla mitsem mulasztott el — mond a *Chronicon Bud.* — mi az ország megvédését illeté, sőt saját gyermekeit áldozá fel eszközökül a nagy és szent célra ; ugyanis két leányát ugyanannyi orosz herczegnek, egy harmadikat a lengyelek fejedelmének adta nőül, sőt fiának Istvánnak is olly ezélből választott a kunok közül nőt, hogy ezen rokonságok által az illető szomszédokat a tatárok ellenében lekötöztette ; mind a pápát, mind Fridrik ausztriai császárt segítségre felszólítá — de hasztalan ! s a mi legfőbb, saját nemzetétől is csuful cserben hagyatott. A nemesség, erélyes reformjai s a kúnok iránti féltékenység miatt gyűlölvén őt, csak hanyagon és néhol épenséggel nem készült, s vagy nem hitték vagy nem akarták hinni a közelgő veszélyt ; ismét mások a kúnok gyanusítására azt híresztelték, hogy a kúnok a tatárokkal frigyben állanak s csak az ország kikémlése végett előzték meg azokat, velök, mihelyt amazok bejönnek, azonnal egyesülendők ; sőt a Pesten táborzó Kúthen kúnfejedelmet, a király minden ellenkezése daczára, megtámadák s egész családjával együtt felkonczolák, — mire a megboszantott

kúnok egy része viszont a magyarok ellen fordult s a tatárokkal egyesülve kezdé dúlni az országot. Csak miután Pest fel dúlatott, verődött össze mintegy 60,000re menő tábor, mellyel aztán Béla a közelgő tatár ellen megindult, de melly Sajónál megveretvén, mint tudjuk, az egész országnak olly siralmas pusztulását vonta maga után.

2) Halotti küzt két érsek stb. . . Pethő Gergely krónikája szerint a Mohi pusztá volt e siralmas ütközetnek helye. Az elesett két érsek : Mátyás esztergami, és Ugrin kalocsai érsek voltak. Elestek : György, győri, Rajnáld erdélyi, és Jakab, nyitrai püspökök stb., ezenkívül igen nagy számú papok és világiak, a mint mondatik, többen hatvan-ezernél. (Virág 458.) A futamlók az üldözőktől nagy részben leölettek s két napi ut hosszán heverték a meggyilkoltak tetemei. (Hor. M.)

Béla futása.

1) „A két vitéz Forgács volt.“ Közönségesen csak a két Forgács testvér (János és András) emlittetik ; de Horváth Mihály följegyezte : „Futásában kivált a két Forgács s Doyn s Barnabás, Rugacs fiai (a Fáy-ak törzsökatyjai) védelmezték a királyt, lovaikat is föleserélték a király fáradt lovával.“ Okl. Fejér : Cod. Dipl. F. IV. vol. 186. és Katona, Hist. crit. 5. 952.

2) „Szomszédja Fridrik császár a nyujtott menhelyért három megyét vesz tőle stb. . . „Fridriknek szinleg barátságos hívására Osztrákországba költözött, megfeledkezvén, hogy a megbékült ellenség ritkán válik jó baráttá. Alig hogy hatalmában lenni látta Fridrik a szerencsétlen fejedelmet, megvetve a vendégszeretet szent jogát s a kötelességet, mellyel üldözött szerencsétlenek iránt tartozunk, tüstént előállá gyalázatos követeléseivel, miknél fogva a minapi háboru költségeiért s azon özsvégért, mellyen

akkor a békét megvásárlá, kárpótlásul 10,000 ezüst márkot követelt ; s Béla, hogy a vendégszeretetet illy czudarul megsértett herczegtől szabaduljon, kénytelen vala minden, neje által megmentett kincsét a rablónak átadni s Mosony, Soprony és Vas megyéket neki oklevelileg átengedni. (Hor. Mih. Magyarok tört. 1. köt. 145. lap.)

A hon helyreállítója.

1) Magúnak a hős Pestnek ellenében a hegytetőn emel fényes lakot.“ A mai Buda, akkori néven, Castrum novum montis pestiensis, vagyis Új Buda; Ó Buda, mint tudjuk, sokkal régiebb levén . . . L. Chronicon Budense 203. lap.

V. ISTVÁN.

1) „Császár-rá választása iránt“ . . Habsburgi Rudolf mindent elkövetett, hogy a magyarokat az Ottokárral kötött béke feltörésére bírja. Sikerült is neki a nagyok közül többeket, ezek közt Pektári Joachim, brebiri gróf s tótor-szági bánt, ígéretei által részére nyerni. De István a honának már ugy is annyi kárt okozott osztrák ügyekbe avatkozás helyett, 1272-ben inkább a polgári háborútól dult Szerb-országot lecsöndesíteni vezette seregét. Mig azonban ő távol vala, az említett Pektári őt Rudolf-fal akarátja ellen is szorosabban összekötendő, s így annak pártjára nyerendő : Endrét, a király második fiát, titkon Németországba vitte, hogy Rudolfnak Clementine leánya számára eljegyezze. — István fiának ellopításáról, de annak okairól nem tudósíttatván, a forró nyár daczára lóhalálban sietetett a gyermekorú után; mielőtt azonban őt elérhette, a szokatlan erőfeszítéstől meghalt 1272-ben. Ha tovább él, valószínűleg egyike leendett legjelesebb királyainknak. (Horváth Mih. Magy. tört. 1. köt. 155—6 l.)

III. ENDRE.

A király ebédje.

1) Daliáknak ajkairól zeng a honfi s hős i ének . . . Hogy őseinknél az udvari énekesek és lantosok divatoztak, már a hét vezérek idejéről feljegyzette a névtelen jegyző s számos mások. Hogy ezen szokás III. Endre idejében is megvolt, állítja Cornides (*Vindiciae Anonym. 215. lap*), sőt épen III. Endrének egy okleveléből bizonyítja, mikép ez udvari költők (*joculator, trufator, troubadour*) fentartására bizonyos jószágalapok is léteztek, III. Endre maga is jószággal ajándékoza meg több illy költőt. — A gyönyörű *dalia* szót örömmel fogadom el Erdélyi után, a troubador magyartására. (L. Erdélyi jeles értekezését az általa kiadott „Népdalok és Mondák“ 2. köt. 383. lapján.)

2) S diadalmi koszorúkat fűz kivívott trónusára. . . Szinte képzelhetlen, mennyi ellemmel s viszon tagsággal kelle az „utósó Árpád“-nak küzdenie trónusáért. Először egy álnokul Endre nevet felvett szerencsevadász és pártja ellen; majd habsburgi Rudolf és ennek fia irányában; végre az anjoui ház ármányai s tolakodásai ellen, miket számos világi főmagyarokon kívül, Gergely, esztergami érsek s egymásután két pápa, Miklós és Bonifác, körömszakadtig üztek fűztek Endre ellen, hogy helyébe előbb Martell Károlyt, utóbb ennek fiát, Robert Károlyt ültessék a magyar trónra, vagy jobban szólva, hogy önérdekeiknek hódoljanak. A tíz évig tartott viaskodás végre sikert látszék hozni Endre részére, midőn ellenei kétségbeesve, gyáván s gyalázatosan — méreghez nyulnak, s a királynak meg kelle halnia. (Fess. Horv. M.)

3) Rejtett késsel kebelében. . . Ez olasz gazfi, a historia bizonyosága szerint Endre elleneitől bérelve volt. Böven és körülményesen leírja Timon *Epitome. Chron. 42. lap*, és Hornek Otkár, Petznél. III. köt. 673. lap.

Az utósó Árpád.

1) Szent János templomába Budán a várhegyen. . . A mai várórségi (Garnison) templom, mely akkori időben szent János evangelistáról neveztetett s minorita barátoké volt, s az is maradt II. József idejéig, midőn a szerzet eltöröltetvén, a nevezett templom 1817-ig zárva volt, mikor aztán a várórség számára megnyitattott. (L. Chron. Bud. s a 3-dik számú jegyzet 218—219. lap.) Valjon tudatik-e a hely, hol az utósó Árpád fekszik? . . .

2) A cselszövény kigyója, gonoszság szeleme sötét szövetkezésben fölállnak ellene. . . A királyi árvának ugyanazon ellenekkel kelle találkoznia, kik apját háborgatták; sőt ennek egygyel több vala, saját neme, hogy t. i. nő és nem férfi volt s így a pártok még inkább el-lenezhették trónra jutását. Egyébiránt az újabb kor eléggé bebizonyítá, mikép ha volt ez időben a magyar koronának törvényes örököse, az csak és csak Erzsébet lehetett és volt. — Fessler így ítélte tárgyban: „Ha a magyar uralkodást illető alapszerződés Árpád férfiágának kihaltával, mint Lakics alaposan megmutatá, az Árpádok leányágára vala kiterjesztendő: akkor a magyarok Endre halálával nem voltak felhatalmazva szabad választásra, leánya Erzsébet levén a trón természetes örököse és az egyetlen törvényes királyné. — De ha az alapszerződést akkép magyarázzuk is: hogy Árpád férfiágának kihaltával, a magyarokat csakugyan szabad választás illetvén, leányágon kelle választaniok: akkor is legközelebb Erzsébet állott a trónhoz, mint Endrének leánya, (sőt a cseh Venczelnek egyszersmind jegyese.) És elvégre is — mond az idéztem író — akármit magyaráztassék is az alapszerződés: Róbert Károly mindig csak a párt-hatalom királya marad s nem az alkotmány s jog királya.“ (Fessler az id. h. II. köt. 736. lap.)

1000

FEB 2 1900

27252.38.5

Ar. Arpedok;

Widener Library

003217981

3 2044 089 110 159